

Wydział Informatyki i Zarządzania
Katedra Inteligencji Obliczeniowej
Politechnika Wroclawska

Marta Dobrowolska-Pigoń, Agnieszka Dziob, Marek Maziarz, Maciej Piasecki,
Stanisław Szpakowicz, Justyna Wieczorek

CZASOWNIK W SŁOWOSIECI 4.0

Słowa kluczowe:

wordnet, plWordNet, Słowosieć, relacje
leksykalne, leksykografia, leksykologia,
semantyka, język polski, czasownik

WROCLAW 2016

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI

I WPROWADZENIE

II KLASY CZASOWNIKÓW

II.1. Czasowniki dynamiczne

II.1.1. Czasowniki dystrybutywne

II.1.2. Czasowniki akumulatywne

II.1.3. Czasowniki perduratywne

II.1.4. Czasowniki delimitatywne

II.1.5. Czasowniki akcji

II.2. Czasowniki stanowe

III RELACJE SYNSETÓW

III.1. Hiponimia (S: V-V) / HIPO

III.2. Stanowość (S: V-N, Adj, Adv) / ST

III.3. Procesywność (S: V-N, Adj, Adv) / PROC

III.4. Kauzacja (S: V-V, N, Adj, Adv) / KAUZ

III.5. Presupozycja (S: V-V, N, Adj, Adv) / PRES

III.5.1. Presupozycja – podtyp z tożsamością podmiotu

III.5.2. Presupozycja – podtyp bez tożsamości podmiotów

III.6. Uprzedniość (S: V-V, N, Adj, Adv) / UPRZ

III.6.1. Uprzedniość – podtyp z tożsamością podmiotu

III.6.2. Uprzedniość – podtyp bez tożsamości podmiotów

III.7. Inchoatywność (S: V-V, N) / INCH

III.8. Wielokrotność

III.8.1. Iteratywność (S: V-V) / ITER

III.8.2. Dystrybutywność (S: V-V) / DYSTR

III.9. Meronimia i holonimia czasownikowe (S: V-V) / MEROcz, HOLOcz

III.10. Sposób i okoliczność

III.10.1. Sposób (S: V-Adv) / SPOS

III.10.2. Okoliczność (S: V-N) / OKO

III.11. Relacje oparte na rolach semantycznych

III.11.1. Subjekt V-N (S: V-N) / SUB

III.11.2. Obiekt V-N (S: V-N) / OB

III.12. Fuzzynimia synsetów (S: V-V, N, Adj, Adv) / FUZZY

IV PODOBIENSTWO SEMANTYCZNE

IV.1. Synonimia (II: V-V) / SYN

IV.2. Bliskoznaczność (S: V-V) / BLZN

V RELACJE JEDNOSTEK LEKSYKALNYCH

V.1. Aspektowość (JL: V-V) / ASP

V.1.1. Aspektowość czysta

V.1.2. Aspektowość wtórna

V.2. Kontrast semantyczny

V.2.1. Antonimia (JL: V-V) / ANT

V.2.1.1. Antonimia komplementarna

V.2.1.2. Antonimia właściwa

V.2.3. Konwersja (JL: V-V) / KONW

V.3. Relacje o charakterze derywacyjnym

V.3.1. Zawieranie roli (JL: V-N) / ZAW

V.3.2.1. Zawieranie roli: agens / subiekt

V.3.2.2. Zawieranie roli: narzędzie

V.3.2.3. Zawieranie roli: wytwór / rezultat

V.3.2.4. Zawieranie roli: miejsce

V.3.2.5. Zawieranie roli: pacjens / obiekt

V.3.2.6. Zawieranie roli: czas

V.3.2.7. Zawieranie roli: podtyp nieokreślony

V.3.3. Derywacyjność (JL: V-V, N, Adj, Adv) / DER

V.4. Fuzzynimia (JL: V-V) / FUZZY

VI PROCEDURA WPROWADZANIA CZASOWNIKÓW

VI.1. Jakie lematy wprowadzamy?

VI.2. Błędy w Słownosieci

VI.3. System flag

VI.4. Komentarze

VI.4. Klasy

VI.6. Czasowniki wielowyrazowe

I WPROWADZENIE

Poniżej przedstawiamy wytyczne do opisu czasowników w Słownosieci 4.0. Najważniejszą kategorią gramatyczną dla tej części mowy jest bez wątpienia *aspekt*. Relację gramatyczną (derywacyjną) pomiędzy czasownikami przynależnymi do jednej pary aspektowej, nazywamy *aspektowością czystą*. Jeśli dwa czasowniki o różnych aspektach stanowią parę aspektową, nie łączy ich już żadna inna relacja. Relację łączącą czasowniki, pomiędzy którymi występuje różnica aspektów, ale również inne różnice w znaczeniu, nazywamy *aspektowością wtórną*. Warto zauważyć, że wiele czasowników niedokonanych ma potencjalne znaczenie wielokrotne, które aktualizuje się w tekstach, nie wynika zaś ze znaczenia tych czasowników (np. w zdaniu *Kupuję znaczki kupować* ma znaczenie wielokrotne, oznacza ‘skupować, kupować wiele razy, kolekcjonować’; natomiast w zdaniu *Kupuję dom kupować* oznacza ‘być na pewnym etapie transakcji kupna-sprzedazy’).

Oprócz czasowników właściwych do opisu czasownika włączamy również *predykatywy*, czyli wyrazy pełniące funkcje czasownika (orzecznika), niełączące się z podmiotem w mianowniku, mające ograniczoną fleksję (np. *można, trzeba*). Będą one podłączane do drzewa czasowników stanowych (nie mają żadnej dynamiki, wyrażają ponadczasowe relacje abstrakcyjne). Dla lematów tych przewidziano osobny opis *predykatyw*, zamiast aspektu.

W stosunku do Słowsieci 2.0 i 3.0 uproszczono również zestaw klas. Procedura wyboru klas czasowników zakłada istnienie czterech klas pomocniczych (czasowników *dystrybutywnych*, *akumulatywnych*, *perduratywnych* i *delimitatywnych*), czasowników *stanowych* oraz czasowników *dynamicznych*.

II KLASY CZASOWNIKÓW

Czasownik nazywa czynności (zdarzenia) i stany. Ze względu na te różne typy, czasowniki dzielimy je na następujące dwie klasy (definicje znajdują się poniżej):

- 1) czasowniki *dynamiczne*:
  - a) czasowniki *dystrybutywne* (*pozabijać*),
  - b) czasowniki *akumulatywne* (*najeść się*),
  - c) czasowniki *perduratywne* (*przespać*),
  - d) czasowniki *delimitatywne* (*pospać*),
  - e) akcje (*iść*, *pójść*, *(z)jeść*, *(z)budować*, *(ze)starzeć się*, *podskoczyć*, *upaść*),
- 2) czasowniki *stanowe* (*spać*, *kochać*, *równać się*).

Jednostki, które łączymy hiponimią, muszą w każdym przypadku przynależeć do tej samej klasy czasownika (dotyczy to czasowników z obu klas - dynamicznej i stanowej).

Klasy czasowników w Słowsieci 4.0 różnią się od tych ze Słowsieci 2.0. Podstawową zmianą jest zgrupowanie dawnych klas aktów/wypadków, czynności/zdarzeń, działań/procesów oraz czasowników perduratywnych, delimitatywnych, akumulatywnych i dystrybutywnych w jedną klasę czasowników dynamicznych.

Wydzielanie znaczeń zawsze powinno zacząć się od analizy użyć w korpusie. Rozróżnienie świadomy agens – brak świadomego agensa nie jest uniwersalne dla wszystkich czasowników i nie powinno być głównym kryterium przy wyróżnianiu znaczeń.

Opis czasowników klasami należy zacząć od zdefiniowania ich aspektu. I tak:

- 1) czasowniki dokonane muszą być czasownikami dynamicznymi,
- 2) czasowniki dwuaspektowe zawsze należą do klasy czasowników dynamicznych,
- 3) czasowniki niedokonane mogą należeć do klasy stanów lub klasy czasowników dynamicznych.

Dla większości czasowników niedokonanych podstawowe jest użycie kursywne (coś trwa, dzieje się tu i teraz lub tam w określonym momencie czasu). Czasowników niedokonanych możemy również użyć w znaczeniu:

- 1) iteratywnym (coś dzieje się co jakiś czas),
- 2) habitualnym (ktoś ma stały zwyczaj robić coś)
- 3) czy omnitemporalnym (coś dzieje się stale tak samo).

Użycia te uznajemy za kontekstowe *odcienie znaczeniowe* jednego znaczenia leksykalnego, pod warunkiem że:

- 1) czasownik użyty w tych kontekstach realizuje takie same ramy walencyjne i semantyczne, co w użyciach kursywnych,
- 2) oraz użycia inne niż kursywne dodają do znaczenia kursywnego elementy semantyczne ‘co jakiś czas’, ‘ma zwyczaj...’ albo ‘stale’ (lub analogiczne).

II.1. Czasowniki dynamiczne

W klasyfikacji Zeno Vendlera, do której się odwołujemy, czasowniki dynamiczne zostały opisane za pomocą trzech klas: *accomplishment*, *achievement*, *activity*. W Słowsieci odchodzimy od tego podziału, łącząc je w jedną klasę *czasowników dynamicznych*, z uwagi na to, że definiowanie wg klas

ma w Słowsieci mniejsze znaczenie, niż definiowanie za pomocą relacji i ma pełnić jedynie funkcje pomocnicze.

Czasowniki dynamiczne mogą być duratywne lub nie, więc aspekt nie jest wyznacznikiem ich definicji. Nie występuje w ich przypadku również wymóg określenia punktu kulminacyjnego sytuacji opisywanej czasownikiem. Podstawowym kryterium, na podstawie którego definiujemy czasowniki dynamiczne oraz odróżniamy je od stanowych jest to, że w przypadku tych pierwszych sytuacja, którą denotuje czasownik, musi się wiązać z jakąś zmianą w subiekcie lub obiekcie, zachodzącą podczas niej.

Przykłady

podskoczyć – subiekt znajduje się najpierw na dole, potem na górze, potem wraca na dół, zmienia swoje położenie;

iść – subiekt stale zmienia swoje położenie podczas wykonywania czynności;

zachodzić (dokądś) – subiekt zmienia swoje położenie podczas wykonywania czynności;

zapatrywać się – uciekać gdzieś wzrokiem, subiekt przechodzi z jednego stanu w inny;

zasnąć - zmiana w subiekcie od stanu czuwania do snu;

polubić – zmiana w subiekcie, który zaczyna coś lubić;

wiać – zmiana w subiekcie (wiatr), który się przemieszcza;

świecić – zmiana w obiekcie, który jest oświetlany przez słońce;

przesadzać – zmiana w obiekcie (roślina), który ktoś przemieszcza;

poprzesadzać – zmiana w wielu obiektach (roślinach), które ktoś przemieszcza;

poprzeszkadzać – zmiana w obiekcie, na który ktoś wpływa, odciągając go od zajęcia;

postać – zmiana w subiekcie, który stoi przez jakiś czas (i kończy).

Czasowniki dynamiczne przede wszystkim wyrażają:

- 1) powstanie nowej sytuacji (oznaczają zmianę, przejście od jednej sytuacji do drugiej) lub zanik sytuacji, np. *osiwieć*, *siwieć*;
- 2) wewnętrzną dynamikę sytuacji, ale nie prowadzącą do powstania nowej sytuacji; do tej podgrupy zaliczają się czasowniki jednokrotne (semelfaktywne), np. *podskoczyć*, *gwizdnąć*;
- 3) *powtarzającą się* ciągle (nieustannie) zmianę, do podtrzymania której wymagana jest ingerencja zewnętrzna (zewnętrzna siła), czy ingerencja samego subiektu/agensa (jego wola, energia), np. *chodzić*, *skakać*, *pryskać*.

Szczególnym przypadkiem czasowników dynamicznych jest grupa czasowników *dwuaspektowych*, które w klasyfikacji dla tej części mowy będą zaliczane do podklasy akcji. Ich specyfika polega na tym, że mają taką samą formę w aspekcie dokonanym i niedokonanym, a interpretacja tego aspektu zależna jest od kontekstu, w jakim dany czasownik występuje (np. *koronować*, *nobilitować*). Czasowniki te nie mają relacji aspektowości. Z ich derywatami w aspekcie dokonanym (np. *ukoronować*) łączyć je będziemy fuzyzynią. Ponadto warto zaznaczyć, że czasowniki dwuaspektowe podłączamy jednocześnie do dwóch gałęzi drzewa – dokonanej i niedokonanej oraz że nie mogą one mieć hiponimów oraz synonimów w postaci czasowników jednoaspektowych.

W Słowsieci 4.0 pojawiają się oznaczenia aspektu, przypisane do konkretnych form czasownika, w tym również oznaczenia czasowników dwuaspektowych.

Test – czasowniki dwuaspektowe

Czasownik X jest dwuaspektowy, jeśli można od niego utworzyć jednocześnie¹:

- 1) imiesłów przymiotnikowy czynny (dla aspektu NDK),

¹ Formy imiesłowowe należy sprawdzać w dostępnych korpusach - interesują nas formy rzeczywiste, nie potencjalne.

- 2) imiesłów przysłówkowy współczesny (dla aspektu NDK),
- 3) imiesłów przysłówkowy uprzedni (dla aspektu DK).

Przykłady

nobilitować:

- 1) imiesłów przymiotnikowy czynny: *nobilitujący*,
- 2) imiesłów przysłówkowy współczesny: *nobilitując*,
- 3) imiesłów przysłówkowy uprzedni: *nobilitowawszy*;

zionąć:

- 1) imiesłów przymiotnikowy czynny: *zionący*,
- 2) imiesłów przysłówkowy współczesny: *zionąc*,
- 3) imiesłów przysłówkowy uprzedni: *zionąwszy*.

II.1.1. Czasowniki dystrybucyjne

Czasowniki dystrybucyjne oznaczają czynności wykonane na wielu obiektach lub przez wielu subiektów. Są tworzone przede wszystkim za pomocą przedrostków **po-** (*pozabijać*), **na-** (*nalapać*), **wy-** (*wytruć*), **o(b)-** (*obczęstować*), **prze-** (*przebadać*). Czasowniki te łączą się najczęściej z obiektem albo subiektem w liczbie mnogiej (np. *nalapać much*, *wytruć muchy*, *obczęstować gości*) lub rzeczownikiem oznaczającym zbiorowość (np. *wytruć ród*, *obczęstować grupę*, *przebadać populację*).

Test – czasowniki dystrybucyjne

X to czasownik dokonany

X można opisać za pomocą parafrazy: '(przez) wiele osób/rzeczy/bytów, (przez) wszystkie osoby/rzeczy/byty', [o/w/na] wielu osobach/rzeczach/bytach, [o/w/na] wszystkich osobach/rzeczach/bytach'.

Przykłady

pozabijać to 'zabić wiele osób, zwierząt'

poprzenosić to 'przenieść wiele rzeczy'

poprzyszywać to 'przyszyć wiele rzeczy'

nathuc to 'stłuc wiele rzeczy'

wythuc to 'stłuc wszystkie'

wygnić to 'o wszystkich subiektach: zgnić'

przebadać to 'zbadać wiele osób'

rozjechać się to 'o wielu subiektach: odjechać'

nazlatywać się to 'o wielu ptakach: zlecieć się'

II.1.2. Czasowniki akumulatywne

Czasowniki akumulatywne wyrażają czynności rozciągłe w czasie, których finał oznacza, że agens osiągnął stan zadowolenia lub byt osiągnął taki stan, którego życzy sobie nadawca komunikatu. Są tworzone przede wszystkim (choć nie wyłącznie, por. przykłady poniżej) za pomocą przedrostka **na-** (*narobić się*).

Test – czasowniki akumulatywne

X to czasownik dokonany

X można opisać za pomocą parafrazy: 'tak, że aż miło / że już wystarczy'.

Przykłady

najeść się to 'zjeść tak, że aż miło'

nabiegać się to 'pobiegać tak, że już wystarczy'

objeść się to 'zjeść tak dużo, że aż miło'

spracować się to 'pracować tak dużo, że już wystarczy'

ubawić się to 'bawić się tak bardzo, że aż miło'

naprzykrzyć to 'uprzykrzyć tak, że już wystarczy, że ktoś ma dość'

pojeść to 'zjeść tak, że aż miło, że już wystarczy'

popić to 'wypić tak, że aż miło, że już wystarczy'

II.1.3. Czasowniki perduratywne

Czasowniki perduratywne denotują sytuacje o ograniczonym czasie trwania, polegające na robieniu czegoś / dzianiu się czegoś przez określony czas. Występują z obligatoryjnym określeniem czasu i oznaczają wypełnienie tego czasu od początku do końca przez sytuację reprezentowaną przez czasownik. Są tworzone **wyłącznie** za pomocą przedrostków **prze-** (*przesiedzieć godzinę*), **wy-** (*wysiedzieć godzinę*) i **od-** (*odsiedzieć wyrok*). Od niektórych czasowników perduratywnych można tworzyć derywaty niedokonane na drodze sufiksacji, głównie dodając infiks **-ywa-** (*przesiadywać godzinami*, *wysiadywać godzinami*, *odsiadywać wyrok*, ale **przesiadywać godzinę*, **wysiadywać godzinę* czy **przebląkiwać się godzinę*).

Test – czasowniki perduratywne

X to czasownik dokonany

X można opisać za pomocą parafrazy: 'robić coś / dziać się przez określony czas'

Przykłady

przespać to 'spać przez określony czas'

przemieszkać to 'mieszkać przez określony czas'

odsiedzieć to 'siedzieć (w więzieniu) przez określony czas'

wysiedzieć to 'siedzieć przez określony czas' (*wysiedziała tylko godzinę*)

II.1.4. Czasowniki delimitatywne

Czasowniki delimitatywne oznaczają czynności (zdarzenia) o ograniczonym czasie trwania, polegające na robieniu czegoś / dzianiu się czegoś przez jakiś czas. Określenie czasu pojawia się przy tych czasownikach fakultatywnie.² Są tworzone przede wszystkim (choć nie wyłącznie) za pomocą przedrostka **po-** (*posiedzieć godzinę*, *trochę*, *sobie*)³. Od czasowników delimitatywnych możemy czasem tworzyć derywaty niedokonane sufiksalne⁴. W porównaniu z czasownikami perduratywnymi ich znaczenie jest szersze (mają więcej znaczeń kontekstowych).

² Jeżeli określenie czasu nie występuje, czasownik oznacza najczęściej czynność (zdarzenie) trwającą krótki czas lub tyle, że subiekt osiągnął stan zadowolenia. To ostatnie znaczenie jest kontekstowe i nie uznajemy go za odrębną jednostkę leksykalną z klasy akumulatywnych.

³ Czasowniki *delimitatywne* są tworzone właśnie przede wszystkim przez ten przedrostek. Oznaczają wypełnianie przez akcję jakiegoś odcinka. Jeżeli czasownik występuje bez określenia czasu, interpretuje się go w ten sposób, że akcja wypełnia niewielki odcinek czasu.

⁴ Mamy czasownik *posiadywać* oraz *posypiać* (rzadko) czy *pobiegać* (jeszcze rzadziej).

Uwaga: Czasowniki delimitatywne z zaimkiem *sobie* również oznaczają czynności, w których subiekt osiąga stan zadowolenia (*pobiegać sobie, potaćzyć sobie, popłakać sobie*). W innych użyciach to znaczenie nie występuje (*pobiegać, potaćzyć, popłakać godzinę, kwadrans, trochę, chwilę*), dlatego uznajemy je za kontekstowe.

Test – czasowniki delimitatywne

X to czasownik dokonany

X można opisać za pomocą parafrazy: ‘robić coś / dziać się przez jakiś czas, trochę’

Przykłady

pochodzić to ‘chodzić przez jakiś czas, trochę’

pobiegać to ‘biegać przez jakiś czas, trochę’

pospać to ‘spać trochę, jakiś czas’

II.1.5. Czasowniki akcji

Oprócz wyżej wymienionych grup semantycznych czasowników dynamicznych, wyróżniamy grupę *czasowników akcji*, do której będziemy zaliczać wszystkie pozostałe czasowniki reprezentujące sytuacje, w ramach których dochodzi do zmiany w obiekcie lub subiekcie. W szczególności będą to:

- 1) *wszystkie dokonane jednostki leksykalne;*
- 2) *wszystkie dwuaspektowe jednostki leksykalne;*
- 3) *niedokonane derywaty czasowników delimitatywnych, akumulatywnych, perduratywnych oraz dystrybutywnych;*
- 4) *niedokonane derywaty czasowników jednokrotnych (semelfaktywnych), np. mrugnąć⁵ - mrugać;*
- 5) *niedokonane czasowniki kauzatywne (powodować), procesywne (stawać się), inchoatywne (zaczynać) i limitatywne (przestawać), dla których można utworzyć parafrazy (wskazane w teście poniżej).*
- 6) *niedokonane czasowniki reprezentujące sytuacje, które zmieniają się w czasie ze względu byty zaangażowane w nie lub w wyniku działań bytów zaangażowanych w nie, np. iść, biec, kiwać się, nieść,*

Test - czasowniki akcji

X jest czasownikiem akcji, jeśli:

- 1) jest czasownikiem dokonanym (ale jednocześnie **nie jest** czasownikiem delimitatywnym, ani perduratywnym, ani dystrybutywnym, ani akumulatywnym) lub dwuaspektowym

LUB

- 2) jest niedokonanym derywatem czasownika delimitatywnego, perduratywnego, akumulatywnego, dystrybutywnego lub semelfaktywnego

LUB

⁵ Piotr Lewiński. *Istota aspektu a nauczanie języka polskiego jako obcego*. W red. A. Dąbrowska, U. Dobesz. 40 lat wrocławskiej glottodydaktyki polonistycznej: Teoria i praktyka. str. 325. (<https://books.google.pl/books?id=wxc6DQAAQBAJ&pg=PA327&lpg=PA327&dq=semelfaktywne&source=bl&ots=DXoDdDezK7&sig=jhtacbMiqP2LvldOPLUWL3WHmx0&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKewjn2cGy9fjSAhWHhiwKHV2-AxsQ6AEIRzAH#v=onepage&q&f=false>)

3) jest czasownikiem niedokonanym i można go sparafrazować za pomocą którejś z poniższych parafraz:

[kauzatywność]

- 'a powoduje b'
- 'a powoduje, że b robi coś'
- 'a powoduje, że b staje się jaki(e)ś, kimś, czymś'
- 'a powoduje, że z b coś się dzieje'

[procesywność]

- 'a staje się jaki(e)ś, kimś, czymś'

[inchoatywność]

- 'a zaczyna coś robić'
- 'a zaczyna znajdować się gdzieś'
- 'coś zaczyna się dziać z a'
- 'a zaczyna istnieć, a powstaje'

[limitatywność]

- 'a przestaje coś robić'
- 'a przestaje się dziać'
- 'a przestaje być jaki(e)ś, kimś, czymś'

LUB

4) w inny sposób wyraża zmianę (dynamikę) okoliczności czynności/zdarzenia (obiektu, subiekta, miejsca, rezultatu, czasu).

Uwaga: Do żadnej z powyższych parafraz nie możemy użyć imiesłowu przymiotnikowego.

Przykłady

zabijać to 'powodować śmierć'

rozśmieszać to 'powodować, żeby ktoś się śmiał'

zabierać to 'powodować, że ktoś lub coś nie ma kogoś lub czegoś, co miał'

ogrzewać to 'powodować, że coś zwiększa swoją temperaturę'

starzeć się to 'stawać się starym'

rozzłochać się to 'zacząć szłochać'

kłaść się to 'zacząć leżeć'

zasypiać to 'zaczynać spać'

pojawiać się to 'zaczynać istnieć'

dobudowywać to 'kończyć budować'

dopalać się to 'przestawać się palić'

wybarwiać się to 'przestawać być barwnym'

iść to 'przemieszczać się' (zmiana miejsca, w którym znajduje się subiekt)

uśmiechnąć się to 'wyrazić zadowolenie na twarzy, głównie za pomocą ułożenia warg'
(zmiana w subiekcie)

Powyższe zestawienie parafraz nie wyczerpuje zasobu możliwości opisu czasowników dynamicznych, jednak może okazać się ważnym wsparciem przy definiowaniu relacji dla konkretnych jednostek.

Należy pamiętać, że najważniejszą cechą czasowników dynamicznych, odróżniającą je od stanów, jest opis zmiany, jaka zachodzi w obiekcie lub subiekcie czynności/zdarzenia.

II.2. Czasowniki stanowe

Do klasy *czasowników stanowych* należą czasowniki niedokonane, które określają *stany*, czyli sytuacje statyczne. Stan charakteryzuje się stabilnością i niezmiennością w czasie. W klasyfikacji Vendlera klasa ta została nazwana *state*. W Słownosieci *stany* są definiowane podobnie, tzn. jako czasowniki duratywne (o aspekcie niedokonanym), ateliczne, czyli takie, które opisują sytuację rozciągniętą w czasie, w której nie można wskazać punktu kulminacyjnego. Charakterystyczna dla nich jest statyczność, to jest brak opisu przez czasownik warunków lub czynników, które mogłyby wpływać na obiekt lub w których subiekt uległby zmianie.

Do klasy stanów zaliczamy w szczególności czasowniki niedokonane oznaczające:

- 1) umiejscowienie, np. położenie w przestrzeni, pozycję, lokalizację (w przeciwieństwie do czasowników dynamicznych, które opisywać będą zmianę tych własności):

Przykłady stanów

leżeć to ‘mieć pozycję horyzontalną, spoczywać na czymś’

znajdować się to ‘być gdzieś’

stać to ‘być gdzieś na nogach (łapach), zachowywać pozycję pionową’

otaczać to ‘być wokół czegoś’

prowadzić to ‘znajdować się pomiędzy punktem A a punktem B’

mieścić to ‘mieć miejsce dla kogoś lub czegoś’

Przykłady akcji

nieść to ‘przemieszczać się z miejsca na miejsce, trzymając coś’

podnosić to ‘przemieszczać coś z dołu do góry, trzymając to’

kiwać się to ‘przechylać się raz w jedną, raz w drugą stronę’

postać to ‘stać trochę i skończyć’

należeć się to ‘leżeć tak, że już wystarczy; leżeć i skończyć’

pomieścić to ‘zacząć mieścić lub stworzyć miejsce dla kogoś lub czegoś’

- 2) stałe cechy materialne, np. masa, ciężar, temperatura, natężenie dźwięku, stan skupienia (w przeciwieństwie do akcji, które opisywać będą zmianę tych własności, np. spadek wagi, wzrost temperatury, zwiększenie natężenia dźwięku, zmianę stanu skupienia);

Przykłady stanów

ważyć to ‘mieć określoną masę’

mierzyć to ‘mieć określoną wartość miary’

świecić to ‘wyróżniać się z tła jaśniejszą barwą’

Przykłady akcji

rozbłykiwać to ‘dawać lub odbijać światło co jakiś czas’

parować to ‘o cieczy – zamieniać się w parę’

- 3) związki pomiędzy obiektami, pomiędzy którymi zachodzą jakieś relacje materialne bądź niematerialne, np. stanowienie relacji całość-część, przynależność do kogoś/czegoś, bycie jakimś w przestrzeni społeczno-ekonomicznej (w przeciwieństwie do akcji, które opisują zmianę tych własności, np. zmiany społeczno-ekonomiczne, wejście w relację z kimś lub czymś);

Przykłady stanów

należać do czegoś to ‘być częścią czegoś, być w relacji część’
składać się z czegoś to ‘być w relacji całość – część do czegoś, mieć elementy’
równać się to ‘być w relacji równości do czegoś’
ograniczać to ‘stanowić granicę’
bić na głowę to ‘być lepszym od kogoś lub czegoś’

Przykłady akcji

zapisywać kogoś gdzieś to ‘powodować powstawanie relacji element – zbiór’
wykreślać coś z czegoś to ‘powodować, że ktoś/coś przestaje być częścią czegoś’
wypadać skądś to ‘przestawać być w jakimś zbiorze’
nobilitować się to ‘wyjednać lub wynajdywać sobie szlachectwo’
pauperyzować się to ‘biednieć, ulegać pauperyzacji’

- 4) stany psychiczne, emocjonalne, doznania zmysłowe, np. odczuwać coś, być świadomym czegoś, wiedzieć coś, doświadczać czegoś (w przeciwieństwie do akcji, które opisują zmianę w odczuciach i doznaniach, np. zmiana wektora emocji, zdobycie wiedzy, poczucie czegoś);

Przykłady stanów

kochać to ‘odczuwać miłość’
nienawidzić to ‘odczuwać nienawiść’
widzieć to ‘postrzegać coś wzrokiem, doświadczać bodźców wzrokowych’
wiedzieć to ‘być świadomym czegoś’

Przykłady akcji

zakochiwać się to ‘zaczynać odczuwać miłość’
oglądać to ‘zapoznawać się z czymś, patrząc na to’
poznawać coś to ‘przechodzić od stanu braku wiedzy do stanu wiedzy’

- 5) pozostałe stany nieujęte powyżej, a denotujące sytuacje statyczne.

Przykłady stanów

spać to ‘być we śnie’
spodziewać się dziecka to ‘być w ciąży’
znaczyć to ‘mieć znaczenie’
istnieć to ‘być, egzystować, stanowić byt’
przedstawiać to ‘być kimś, jakimś, określać samego siebie’
bytować to ‘przebywać gdzieś, w jakichś warunkach do życia’
żyć to ‘istnieć, być żywym’

Przykłady akcji

pospać to ‘być we śnie i skończyć spać’
wyspać się to ‘spać do końca, tak długo, że już wystarczy, zakończyć sen’
zaznaczyć to ‘zwrócić uwagę na znaczenie czegoś’
zaistnieć to ‘zacząć istnieć’
przebytować to ‘pobyć gdzieś jakiś czas, pomieszkać, pożyć w jakichś warunkach’
przeżyć to ‘pozostać nadal żywym (mimo różnych okoliczności)’

Wszystkie czasowniki stanowe są niedokonane, ale nie każdy czasownik niedokonany należy do klasy stanów. Poniżej prezentujemy zestaw parafraz, które będą użyteczne przy definiowaniu klas tych czasowników:

Warunek: Czasownik *V* jest niedokonany.

Czy *V* można sparafrazować za pomocą którejkolwiek z poniższych parafraz?

[umiejscowienie]

- ‘x jest gdzieś’
- ‘x ma jakieś położenie’
- ‘x jest w jakiejś pozycji’

[stałe cechy]

- ‘x ma stale jakąś cechę’
- ‘x ma coś na stałe’
- ‘x jest jakieś’
- ‘jest jakoś’
- ‘x jest możliwe do opisanie za pomocą jakichś cech lub kategorii’

[relacje]

- ‘x pozostaje w relacji do czegoś’

[stany psychiczne, fizyczne, doznania zmysłowe]

- ‘odczuwać coś’
- ‘doświadczać czegoś’

Powyższa lista podtypów czasowników stanowych nie jest zamknięta. Bierzemy pod uwagę to, że podczas pracy z materiałem językowym pojawiają się sytuacje, które będą rodzić wątpliwości. Dlatego uznajemy, że wszystkie czasowniki opisujące sytuacje, które nie prowadzą do powstania nowej sytuacji i nie wymagają ingerencji zewnętrznej ani też woli subiekta, aby podtrzymać obecnej sytuacji, będziemy definiować jako czasowniki stanowe.

III RELACJE SYNSETÓW

III.1. Hiponimia (S: V-V) / HIPO

Hiponimia jest relacją pionową: organizuje strukturę Słowsieci pod względem semantycznej nadrzędności/podrzędności. Obligatoryjną relacją odwrotną do hiponimii jest hiperonimia, którą aplikacja WordnetLoom dodaje automatycznie. Hiponim i hiperonim muszą być czasownikami, mieć ten sam aspekt, a także zgodne rejestry (objaśnia to [dokument dotyczący kwalifikatorów](#)) oraz tożsame klasy.

Test – hiponimia

X i Y to czasowniki o jednakowym aspekcie, zgodnym rejestrze i tożsamej klasie

X-ować to Y-ować w specjalny sposób⁶, jakoś.

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to Y-ował(o).

Jeśli ktoś lub coś Y-ował(o), to niekoniecznie X-ował(o).

⁶ Uwaga: w *specjalny sposób* nie oznacza tu różnicy rejestru stylistycznego.

Przykład [rechotać —HIPO→ śmiać się]

Rechotać to *śmiać się* w sposób głośny, nisko, chrapliwie, bezmyślnie.

Jeśli pani profesor *rechotała*, to *śmiała się*.

Jeśli pani profesor *śmiała się*, to niekoniecznie *rechotała*.

Przykład [truchtać —HIPO→ biec]

Truchtać to *biec* wolno, nie spiesząc się, truchtem.

Jeśli biegacze *truchtali*, to *biegali*.

Jeśli biegacze *biegali*, to niekoniecznie *truchtali*.

III.2. Stanowość (S: V-N, Adj, Adv) / ST

Relacja *stanowości* łączy *czasowniki stanowe* (według definicji z punktu [stanowość](#)) z rzeczownikami, przymiotnikami i przysłówkami, które także opisują te stany. Instancje relacji *stanowości* oznaczają, że subiekt jest w jakimś stanie, czasownik może też wprowadzać informację o tym, że jest *jakoś*.

W przypadku *stanowości* pomiędzy czasownikiem i przymiotnikiem oraz czasownikiem i przysłówkiem charakterystyczna jest możliwość zastosowania takich samych parafraz (testów) z udziałem tych dwóch różnych części mowy. W [relacji sposobu](#) udział biorą przysłówki z czasownikiem, ale trudne jest utworzenie takiej parafrazy, w której przysówek zostałby zastąpiony przymiotnikiem, będącym jego bazą derywacyjną i wyrażający takie, jak on, znaczenie.

Test – stanowość (wariant V-N)⁷

X to czasownik stanowy, Y to rzeczownik

X-ować to być Y-em.

Przykład [ograniczać —ST→ granica]

Ograniczać to być *granica*.

Przykład [znaczyć —ST→ znak]

Znaczyć to być *znakiem*.

Test – stanowość (wariant V-Adj)

X to czasownik stanowy, Y to przymiotnik

X-ować to być Y-owym.

Przykład [niebieszczyć się —ST→ niebieski]

Niebieszczyć się to być *niebieskim*.

Przykład [dłużyć się —ST→ długi]

Dłużyć się to być *długim*.

Przykład [czuwać —ST→ świadomy]

⁷ Niektóre relacje mogą być nawiązane między czasownikiem a kilkoma różnymi częściami mowy. W instrukcji zostaną zaprezentowane testy dla wszystkich wariantów danej relacji. Te warianty nie będą jednak funkcjonowały jako osobne podtypy relacji. Dodatkowo w aplikacji WordnetLoom właściwy wariant testu będzie wybierany automatycznie na podstawie informacji o częściach mowy, dla których proponowana jest dana relacja.

Czuwać to być świadomym.

Test – stanowość (wariant V-Adv)

X to czasownik stanowy, Y to przysłówek

X-ować to być Y-owo.

Przykład [niebieszczyć się —ST→ niebiesko]

Niebieszczyć się to być niebiesko.

Przykład [dłużyć się —ST→ długo]

Dłużyć się to być długo.

Przykład [czuwać —ST→ świadomie]

Czuwać to być świadomie.

Przykład [trwać —ST→ ciągle]

*Trwać przy chorej matce, to pozostawać *ciągle* przy chorej matce.*

III.3. Procesywność (S: V-N, Adj, Adv) / PROC

Czasowniki, które wchodzą w relację *procesywności*, denotują stawanie się *kimś*, *czymś*, *jakimś*, na tym, że zaczyna robić się *jakoś*. Oznaczają rozwijanie się czynności zmierzającej samoistnie do określonego stanu. Relacja procesywności pomaga opisać sensy tych czasowników poprzez odniesienia do rzeczowników, przymiotników i przysłówków (nie tylko w stopniu równym). Relacja najczęściej będzie występowała pomiędzy wyrazami pokrewnymi, jednak istnienie pokrewieństwa nie jest warunkiem do nawiązania tej relacji.

Test – procesywność (wariant V-N)⁸

X to czasownik, Y to rzeczownik

NDK) X to czasownik niedokonany

X-ować to stawać się Y-em.

DK) X to czasownik dokonany

X-ować to stać się Y-em.

Przykład [chamieć —PROC→ cham]

*Chamieć to stawać się *chamem*.*

Przykład [zdezserterować —PROC→ dezserter]

*Zdezserterować to stać się *dezserterem*.*

Test – procesywność (wariant V-Adj)

X to czasownik, Y to przymiotnik

⁸ Czasami w testach będzie zachodziła konieczność zróżnicowania zdań testowych na takie, które będą brzmiały naturalnie dla czasowników dokonanych i takie, które będą brzmiały naturalnie dla czasowników niedokonanych. W aplikacji WordnetLoom właściwy wariant testu będzie wybierany automatycznie na podstawie informacji o aspekcie czasownika.

NDK) X to czasownik niedokonany
X-ować to stawać się Y-owym, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

DK) X to czasownik dokonany
X-ować to stać się Y-owym, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

Przykład [autonomizować się —PROC→ autonomiczny]
Autonomizować się to stawać się bardziej *autonomicznym*.

Przykład [zaczerwienić się —PROC→ czerwony]
Zaczerwienić się to stać się *czerwieńszym*.

Test – procesywność (wariant V-Adv)

X to czasownik, Y to przysłówek

NDK) X to czasownik niedokonany
X-ować to
[1] robić się Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.
[2] robić coś Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

DK) X to czasownik dokonany
X-ować to
[1] zrobić się Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.
[2] zrobić coś Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

Przykład [ochłodzić się —PROC→ zimno]
Ochłodzić się to zrobić się *zimno*.

Przykład [zwalniać —PROC→ wolniej]
Zwalniać to robić coś *wolniej*.

Przykład [zwolnić —PROC→ wolniej]
Zwolnić to zrobić coś *wolniej*.

III.4. Kauzacja (S: V-V, N, Adj, Adv) / KAUZ

Językoznawcy wyróżniają morfologiczno-semantyczną klasę *kauzatywów*, których charakterystyka wyraża się w elementach semantycznych: *powodować/spowodować i sprawiać/sprawić*. *Kauzacja* jest typem relacji między czasownikiem a innym czasownikiem, rzeczownikiem, przymiotnikiem lub przysłówkiem (nie tylko w stopniu równym), która oddaje zależność polegającą na tym, że jakaś czynność powoduje, że:

- 1) ktoś lub coś *coś robi* lub *coś się z nim dzieje*,
- 2) ktoś lub coś staje się *kimś, czymś* albo, że spowodowane zostaje *coś*,
- 3) ktoś lub coś staje się *jakimś*,
- 4) jest *jakoś*, ktoś lub coś robi *coś jakoś*.

Krótko mówiąc: łączy czasowniki z ich zakładanym (wynikającym z definicji) skutkiem, który jest obserwowany w innym subiekcie niż agens czynności kauzatywnej.

Test – kauzacja (wariant V-V)

X i Y to czasowniki o jednakowym aspekcie

NDK) X to czasownik niedokonany

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to powodował(o), że ktoś lub coś Y-ował(o).

DK) X to czasownik dokonany

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to spowodował(o), że ktoś lub coś Y-ował(o).

Przykład [poić —KAUZ→ pić]

Jeżeli ułan *poił* konia, to powodował, że koń *pił*.

Przykład [zamknąć —KAUZ→ zamknąć się]

Jeżeli wiatr *zamknął* drzwi, to spowodował, że drzwi *się zamknęły*.

Test – kauzacja (wariant V-N)

X to czasownik, Y to rzeczownik, który jest nazwą obiektu, stanu, sytuacji lub zjawiska

Y nie jest gerundium

NDK) X to czasownik niedokonany

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to powodował(o), że ktoś lub coś stawał(o) się Y-em.

LUB X-ować to powodować Y.

DK) X to czasownik dokonany

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to spowodował(o), że ktoś lub coś stał(o) się Y-em.

LUB X-ować to spowodować Y.

Przykład [skremować —KAUZ→ prochy]

Jeżeli rodzina *skremowała* babcię, to spowodowała, że jej zwłoki stały się *prochami*.

Przykład [blokować —KAUZ→ blokada]

Blokować to powodować *blokadę*.

Test – kauzacja (wariant V-Adj)

X to czasownik, Y to przymiotnik

NDK) X to czasownik niedokonany

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to powodował(o), że ktoś lub coś stawał(o) się Y-owy(e), gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

DK) X to czasownik dokonany

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to spowodował(o), że ktoś lub coś stał(o) się Y-owy(e), gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym

Przykład [upiększać —KAUZ→ piękniejszy]

Jeżeli dekorator *upiększał* kuchnię, to powodował, że pomieszczenie stawało się *piękniejsze*.

Przykład [rozweselić —KAUZ→ wesoly]

Jeżeli klaun *rozweselił* publiczność, to spowodował, że ludzie stali się *weseli*.

Test – kauzacja (wariant V-Adv)

X to czasownik, Y to przysłówek

NDK) X to czasownik niedokonany

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to powodował(o), że

[1] było Y-owo gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

[2] robiło się Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

[3] ktoś lub coś robił(o) coś Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

DK) X to czasownik dokonany

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to spowodował(o), że

[1] było Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

[2] zrobiło się Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

[3] ktoś lub coś zrobił(o) coś Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym lub wyższym.

Przykład [opóźnić —KAUZ→ później]

Jeżeli prezes *opóźnił* wysyłkę, to spowodował, że wysyłka była *później*.

Przykład [przyspieszyć —KAUZ→ szybciej]

Jeśli ktoś *przyspieszył* bieg wypadków, to spowodował, żeby wszystko było *szybciej*.

III.5. Presupozycja (S: V-V, N, Adj, Adv) / PRES

Presupozycja jest relacją wyrażającą następstwo czasowe pomiędzy jedną czynnością (zdarzeniem) lub stanem a inną. Jednocześnie wyraża **konieczność** wystąpienia czynności (zdarzenia) lub stanu, które w ciągu przyczynowo-skutkowym zdarzyły się wcześniej. Nie wyraża zaś konieczności zmiany, będącej skutkiem zaistniałych czynności (zdarzenia) lub stanu.

Na przykład: jeśli ktoś *się rozwiódł*, to wcześniej musiało być *małżeństwo*. Jeśli *się nie rozwiódł*, to wcześniej też było *małżeństwo* lub *małżeństwo* trwa do tej pory. Ale nie musiał *się rozwieść*, bo nie każde *małżeństwo* kończy się *rozwozem* (w sytuacji, o której mówimy, małżeństwo może trwać lub jeden z małżonków mógł owdowieć).

W przeciwieństwie do kauzacji, procesywności i meronimii/holonimii (czasownikowej) presupozycja dotyczy związku czasownika z sytuacją, która miała miejsce wcześniej (i się skończyła), wskazuje na warunek konieczny zaistnienia sytuacji, która jest opisywana za pomocą tego ciągu przyczynowo-skutkowego. Kauzacja i procesywność odnoszą się do sytuacji, która ma nastąpić (lub nastąpiła), wskazują one skutek czynności (zdarzenia) lub stanu, natomiast meronimia i holonimia opisują relacje pomiędzy sytuacjami występującymi jednocześnie.

W porównaniu z uprzedniością (zob. [uprzedniość](#)) presupozycja wyraża **konieczność** zaistnienia jakiejś wcześniejszej sytuacji. Uprzedniość wyraża *możliwość*.

Na przykład *żeby się rozwieść*, ktoś **mógł być mężem** albo *żoną* (uprzedniość V-N, [podtyp z tożsamością podmiotu](#)), ale *żeby ktoś się rozwiódł*, wcześniej **musiało być małżeństwo** (presupozycja V-N, [podtyp bez tożsamości podmiotów](#)).

Relacja presupozycji pomiędzy dwoma synsetami wyklucza relację uprzedniości pomiędzy tymi samymi synsetami.

III.5.1. Presupozycja – podtyp z tożsamością podmiotu

Test – presupozycja (wariant V-V z tożsamością)

X i Y to czasowniki, które nie są bezpośrednio powiązane derywacyjnie

X-ować i Y-ować nie oznaczają tego samego.

X-owanie nie jest odmianą/sposobem Y-owania.
Jeżeli stwierdzamy, że X-ował(o), oznacza to, że musiał(o) wcześniej Y-ować.
Jeśli nie X-ował(o), to też musiał wcześniej Y-ować lub Y-kuje do tej pory.
Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej Y-ował jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że X-ował(o).
Czynności X i Y nie dzieją się jednocześnie.

Przykład [umrzeć —PRES+t→ żyć]

Umrzeć i *żyć* nie oznaczają tego samego.

Umieranie nie jest odmianą/sposobem *życia*.

Jeżeli stwierdzamy, że zółw *umarł*, oznacza to, że musiał wcześniej *żyć*.

Jeżeli zółw nie *umarł*, oznacza to, że też musiał wcześniej *żyć* lub *żyje* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że zółw wcześniej *żył* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że *umarł*.

Czynności *umrzeć* i *żyć* nie dzieją się jednocześnie.

Przykład [zahamować —PRES+t→ poruszać się]

Zahamować i *poruszać się* nie oznaczają tego samego.

Zahamowanie nie jest odmianą/sposobem *poruszania się*.

Jeśli stwierdzimy, że samochód *zahamował*, to oznacza, że musiał wcześniej *poruszać się*.

Jeżeli samochód nie *zahamował*, oznacza to, że też musiał wcześniej *się poruszać* lub *poruszać się* do tej pory

Prawdziwość stwierdzenia, że samochód wcześniej *poruszał się* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że *zahamował*.

Czynności *zahamować* i *poruszać się* nie dzieją się jednocześnie.

Test – presupozycja (wariant V-N z tożsamością)

X to czasownik, Y to rzeczownik

Jeżeli stwierdzamy, że X-ował(o), oznacza to, że musiał(o) wcześniej być Y-kiem.

Jeśli nie X-ował(o), to też musiał(o) wcześniej być Y-kiem lub jest Y-kiem do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej był(o) Y-kiem jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że X-ował.

Przykład [podzielić się —PRES+t→ całość]

Jeśli liceum *się podzieliło*, to musiało wcześniej być *całością*.

Jeśli liceum nie *podzieliło się*, to też musiało wcześniej być *całością* lub jest *całością* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej liceum było *całością* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że *się podzieliło*.

Przykład [urodzić się —PRES+t→ plód]

Jeśli dziecko *się urodziło*, to musiało wcześniej być *plodem*.

Jeśli dziecko nie *urodziło się*, to też musiało wcześniej być *plodem* lub jest *plodem* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej dziecko było *plodem* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że *się urodziło*.

Test – presupozycja (wariant V-Adj z tożsamością)

X to czasownik, Y to przymiotnik

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to musiał(o) wcześniej być Y-kowy/e, gdzie Y jest w stopniu równym.
Jeśli nie X-ował(o), to też musiał(o) wcześniej być Y-kowy/e lub jest Y-kowy/e do tej pory.
Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej był(o) Y-kowy/e jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że X-ował(o).

Przykład [zamknąć się —PRES+t→ otwarty]

Jeśli sklep *zamknął się*, to musiał wcześniej być *otwarty*.

Jeśli sklep nie *zamknął się*, to też musiał wcześniej być *otwarty* lub jest *otwarty* do tej pory

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej sklep był *otwarty* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że *się zamknął*.

Przykład [zmarłychwstać —PRES+t→ martwy]

Jeśli Jezus *zmarłychwstał*, to musiał wcześniej być *martwy*.

Jeśli Jezus nie *zmarłychwstał*, to też musiał wcześniej być *martwy* lub jest *martwy* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej Jezus był *martwy* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że *zmarłychwstał*.

Test – presupozycja (wariant V-Adv z tożsamością)

X to czasownik, Y to przysłówek

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej

[1] musiało być Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym.

[2] musiało działać się Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym.

[3] ktoś lub coś musiał(o) robić coś Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym.

Jeśli ktoś lub coś nie X-ował(o), to też

[1] musiało być wcześniej Y-owo lub jest Y-owo do tej pory.

[2] musiało działać się wcześniej Y-owo lub dzieje się Y-owo do tej pory.

[3] ktoś lub coś musiał(o) robić coś Y-owo lub robi Y-owo do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej był(o) Y-kowo/dział(o) się Y-kowo/ktoś lub coś robił(o) coś Y-owo jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że X-ował(o).

Przykład [ściemniało się —PRES+t→ jasno]

Jeśli na dworze *ściemniało się*, to musiało być wcześniej *jasno*.

Jeśli na dworze nie *ściemniało się*, to musiało być wcześniej *jasno* lub jest *jasno* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej na dworze było *jasno* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że *się ściemniało*.

III.5.2. Presupozycja – podtyp bez tożsamości podmiotów

Test – presupozycja (wariant V-V bez tożsamości)

X i Y to czasowniki, które nie są bezpośrednio powiązane derywacyjnie

X-ować i Y-ować nie oznaczają tego samego.

X-owanie nie jest odmianą/sposobem Y-owania.

Jeżeli stwierdzamy, że X-ował(o), oznacza to, że wcześniej ktoś inny lub coś innego musiał(o) Y-ować.

Jeśli nie X-ował(o), to ktoś inny lub coś innego też musiał(o) wcześniej Y-ować lub Y-kuje do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej Y-ował(o) jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że X-ował(o).

Czynności X i Y nie dzieją się jednocześnie.

Przykład [zabić —PRES-t→ żyć]

Zabić i *żyć* nie oznaczają tego samego.

Zabicie nie jest odmianą/sposobem *życia*.

Jeżeli stwierdzamy, że morderca *zabił*, oznacza to, że wcześniej ofiara musiała *żyć*.

Jeśli morderca nie *zabił*, to ofiara też musiała wcześniej *żyć* lub *żyje* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że ofiara wcześniej *żyła* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że morderca *zabił*.

Czynności *zabić* i *żyć* nie dzieją się jednocześnie.

Test – presupozycja (wariant V-N bez tożsamości)

X to czasownik, Y to rzeczownik

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej musiał(o) być jakies Y.

Jeśli nie X-ował(o), to też musiał(o) wcześniej być jakies Y lub jest jakies Y do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej był(o) jakies Y jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że X-ował(o).

Przykład [odblokować —PRES-t→ blokada]

Jeśli dział windykacji *odblokował* telefon, to wcześniej musiała być *blokada*.

Jeśli dział windykacji nie *odblokował* telefonu, to też musiała wcześniej być *blokada* lub jest *blokada* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej była *blokada* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że dział windykacji *odblokował* telefon.

Przykład [posprzątać —PRES-t→ nieład]

Jeśli dzieci *posprzątały* pokój, to wcześniej musiał być *nieład*.

Jeśli dzieci nie *posprzątały* pokoju, to też musiał wcześniej być *nieład* lub jest *nieład* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej był *nieład* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że dzieci *posprzątały* pokój.

Test – presupozycja (wariant V-Adj bez tożsamości)

X to czasownik, Y to przymiotnik

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej ktoś inny lub coś innego musiało być Y-owy/e, gdzie Y jest w stopniu równym.

Jeśli ktoś lub coś nie X-ował(o), to ktoś inny lub coś innego też musiał(o) wcześniej być Y-kowy/e lub jest Y-kowy/e do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej był(o) Y-kowy/e jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że X-ował(o).

Przykład [zamknąć —PRES-t→ otwarty]

Jeśli ktoś *zamknął* sklep, to wcześniej sklep musiał być *otwarty*.

Jeśli ktoś lub coś nie *zamknął* sklepu, to sklep też musiał wcześniej być *otwarty* lub jest *otwarty* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej sklep był *otwarty* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że ktoś go *zamknął*.

Test – presupozycja (wariant V-Adv bez tożsamości)

X to czasownik, Y to przysłówek

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej w innych okolicznościach dotyczących kogoś lub czegoś innego

[1] musiało być Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym.

[2] musiało się coś dziać Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym.

[3] ktoś lub coś musiał(o) robić coś Y-owo, gdzie Y jest w stopniu równym.

Jeśli ktoś lub coś nie X-ował(o), to w innych okolicznościach dotyczących kogoś lub czegoś innego

[1] też musiało być wcześniej Y-owo lub jest Y-owo do tej pory.

[2] też musiało dziać się wcześniej Y-owo lub dzieje się Y-owo do tej pory.

[3] ktoś lub coś musiał(o) wcześniej też robić coś Y-owo lub robi Y-owo do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że wcześniej był(o) Y-kowo/dział(o) się Y-kowo/ktoś lub coś robił(o) coś Y-owo jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że X-ował.

Przykład [zamknąć —PRES-t→ otwarty]

Jeśli ktoś *zamknął* sklep, to wcześniej było *otwarte*.

Jeśli ktoś lub coś nie *zamknął* sklepu, to też musiało być *otwarte* lub jest *otwarte* do tej pory.

Prawdziwość stwierdzenia, że było *otwarte* jest warunkiem koniecznym, aby sensownie stwierdzić, że ktoś *zamknął* sklep.

III.6. Uprzedniość (S: V-V, N, Adj, Adv) / UPRZ

Uprzedniość to relacja, która oddaje informację o czynności lub stanie, które miały miejsce przed definiowaną czynnością lub definiowanym stanem. Istotną cechą tej relacji jest fakt, że parami wyrazów, które można nią połączyć, są zarówno pary wskazujące na to, że czynność i stan dotyczą jednego podmiotu, jak i pary, które wyrażają, że agens i pacjens mogą nie być tożsame. Różnica ta zostanie ujęta w dwóch osobnych podtypach relacji.

Przymiotniki i przysłówki, które są łączone za pomocą tej relacji z czasownikiem, mogą występować w teście w stopniu równym lub wyższym. Na poziomie języka (nie logiki) jest to podstawowa różnica pomiędzy presupozycją a upředniością, sformułowana dla tych części mowy. W Słownosieci bowiem występuje głównie stopień równy, co oznacza, że relacja dla czasowników i tych przysłówek oraz przymiotników nie spełnia warunków logicznej konieczności.

Na przykład – *kobieta*, żeby *zbrzydła*, musiała być *ładniejsza*. Ale w Słownosieci nie ma stopnia wyższego, relacja będzie więc zachodzić pomiędzy czasownikiem *zbrzydnąć* oraz *ładny*. Kobieta, żeby *zbrzydnąć*, mogła być *ładna* (ale nie musiała).

W przypadku uprzedniości szukanie alternatywnych synsetów docelowych dla relacji często będzie się sprowadzało do przeszukiwania kohiponimów z górnych pięter drzewa, tzn. takich, powyżej których połączenie synsetów tą relacją przestaje mieć sens.

Na przykład – *pogorszyć się* jest najwyższym synsetem w drzewie przed czasownikowym synsetem sztucznym. Jeśli zdrowie *zalało się* albo *popsuło się*, to w każdym z tych przypadków *pogorszyło się*. Ze zdrowiem mogło być wcześniej *kiepsko*, *beznadziejnie*, co w obu przypadkach oznacza *źle* (*źle* jest przysłówkiem z najwyższego piętra, połączonym wartością cechy z rzeczownikiem *wartość*). Ale ze zdrowiem mogło też być zupełnie *nieźle*. *Nieźle* jest w Słownosieci cechą dla tego samego rzeczownika, a więc przysłówkiem z górnego piętra drzewa.

Podobna zasada może być stosowana w przypadku konwersów (rozwieść się może *mąż* albo *żona*) i antonimów właściwych (kobieta, która *zbrzydła* mogła być wcześniej *ładna*, albo już wtedy była *brzydka*). W przypadku czasowników wykluczamy konwersję, ponieważ obie czynności, które spełniają test dla uprzedniości, nie mogą zachodzić jednocześnie. Trzeba pamiętać o tym, żeby dla każdego synsetów, które są kandydatami dla relacji, sprawdzać testy.

III.6.1. Uprzedniość – podtyp z tożsamością podmiotu

Test – uprzedniość (wariant V-V z tożsamością)

X i Y to czasowniki, które nie są bezpośrednio powiązane derywacyjnie

X-ować i Y-ować nie oznaczają tego samego.

X-owanie nie jest odmianą/sposobem Y-owania.

Jeśli ktoś/coś X-ował(o), to wcześniej mógł Y-ować; istnieje przynajmniej jeszcze jeden czasownik Z taki, że może zastąpić czasownik Y w tym teście.

Czynności X i Y nie dzieją się jednocześnie.

Przykład [wstać —UPRZ+t→ leżeć]

Przykład [wstać —UPRZ+t→ siedzieć]

Jeśli ktoś *wstał*, to mógł wcześniej *leżeć*.

Wstanie nie jest sposobem *leżenia*.

Jeśli ktoś *wstał*, to mógł *leżeć*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden czasownik Z taki, że może zastąpić czasownik *leżeć* w tym teście.

Czynności *wstać* i *leżeć* nie dzieją się jednocześnie.

Jeśli ktoś *wstał*, to mógł wcześniej *siedzieć*.

Wstanie nie jest sposobem *siedzenia*.

Jeśli ktoś *wstał*, to mógł *siedzieć*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden czasownik Z taki, że może zastąpić czasownik *siedzieć* w tym teście.

Czynności *wstać* i *siedzieć* nie dzieją się jednocześnie.

Test – uprzedniość (wariant V-N z tożsamością)

X to czasownik, Y to rzeczownik

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej mógł/mogło być Y-kiem; istnieje przynajmniej jeszcze jeden rzeczownik Z taki, że może zastąpić rzeczownik Y w tym teście.

Przykład [rozwieść się —UPRZ+t→ żona]

Przykład [rozwieść się —UPRZ+t→ mąż]

Jeśli ktoś *rozwiódł się*, to wcześniej mógł być *żoną*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden rzeczownik Z taki, że może zastąpić rzeczownik Y w tym teście.

Jeśli ktoś *rozwiódł się*, to mógł wcześniej być *mężem*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden rzeczownik Z taki, że może zastąpić rzeczownik Y w tym teście.

Test – uprzedniość (wariant V-Adj z tożsamością)

X to czasownik, Y to przymiotnik

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej mógł/mogło być Y-kowy/e; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przymiotnik Z taki, że może zastąpić przymiotnik Y w tym teście.

Przykład [ubrać się —UPRZ+t→ nagi]

Przykład [ubrać się —UPRZ+t→ ubrany]

Jeśli dzieci *ubrały się*, to wcześniej mogły być *nagie*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przymiotnik Z taki, że może zastąpić przymiotnik *nagi* w tym teście.

Jeśli dzieci *ubrały się*⁹, to wcześniej mogły być *ubrane*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przymiotnik Z taki, że może zastąpić przymiotnik *ubrany* w tym teście.

Przykład [zbrzydnąć —UPRZ+t→ ładny]

Jeśli kobieta *zbrzydła*, to wcześniej mogła być *ładna*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przymiotnik Z taki, że może zastąpić przymiotnik Y w tym teście.

Test – uprzedniość (wariant V-Adv z tożsamością)

X to czasownik, Y to przysłówek

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej

[1] mogło być Y-owo.

[2] mogło się coś dziać Y-owo.

[3] mógł/mogło robić coś Y-owo.

Jeśli ktoś lub coś nie X-ował(o), to też

[1] mogło być wcześniej Y-owo lub jest Y-owo do tej pory.

[2] mogło dziać się wcześniej Y-owo lub dzieje się Y-owo do tej pory.

[3] mógł/mogło robić coś wcześniej Y-owo lub robi Y-owo do tej pory.

Istnieje przynajmniej jeszcze jeden przysłówek Z taki, że może zastąpić przysłówek Y w tym teście.

Przykład [pogorszyć się —UPRZ+t→ nieźle]

Przykład [pogorszyć się —UPRZ+t→ źle]

Jeśli zdrowie babci *pogorszyło się*, to wcześniej mogło być *nieźle*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przysłówek Z taki, że może zastąpić przysłówek *nieźle* w tym teście.

Jeśli zdrowie babci *pogorszyło się*, to wcześniej mogło być *źle*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przymiotnik Z taki, że może zastąpić przysłówek *źle* w tym teście.

Przykład [ukorzyć się —UPRZ+t→ dumnie]

Jeśli ktoś *ukorzył się*, to wcześniej mógł zachowywać się *dumnie*.

⁹ Np. w wierzchnie okrycie.

III.6.2. Uprzedniość – podtyp bez tożsamości podmiotów

Test – upředniość (wariant V-V bez tożsamości)

X i Y to czasowniki, które nie są bezpośrednio powiązane derywacyjnie

X-ować i Y-ować nie oznaczają tego samego.

X-owanie nie jest odmianą/sposobem Y-owania.

Jeśli ktoś/coś X-ował, to wcześniej ktoś/coś inny/innego mógł/mogło Y-ować; istnieje przynajmniej jeszcze jeden czasownik Z taki, że może zastąpić czasownik Y w tym teście.

Przykład [odpowiadać —UPRZ-t→ pytać]

Odpowiadać i *pytać* nie oznaczają tego samego.

Odpowiadanie nie jest odmianą/sposobem *pytania*.

Jeśli petent *odpowiadał*, to pewnie wcześniej urzędnik *pytał*.

Czynności *odpowiadać* i *pytać* nie dzieją się jednocześnie.

Test – upředniość (wariant V-N bez tożsamości)

X to czasownik, Y to rzeczownik

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej mógł/mogło być jakieś Y; istnieje przynajmniej jeszcze jeden rzeczownik Z taki, że może zastąpić rzeczownik Y w tym teście.

Przykład [przekroczyć —UPRZ-t→ maksimum]

Przykład [przekroczyć —UPRZ-t→ minimum]

Jeśli ktoś *przekroczył* limit, to wcześniej mogło być *maksimum*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden rzeczownik Z taki, że może zastąpić rzeczownik *maksimum* w tym teście.

Jeśli ktoś *przekroczył* limit, to wcześniej mogło być *minimum*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden rzeczownik Z taki, że może zastąpić rzeczownik *minimum* w tym teście.

Test – upředniość (wariant V-Adj bez tożsamości)

X to czasownik, Y to przymiotnik

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej ktoś inny lub coś innego mógł/mogło być Y-owy/e; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przymiotnik Z taki, że może zastąpić przymiotnik Y w tym teście.

Przykład [wyczyścić —UPRZ-t→ brudny]

Jeśli mama *wyczyściła* maszynkę do mięsa, to wcześniej maszynka mogła być *brudna*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przymiotnik Z taki, że może zastąpić przymiotnik *brudny* w tym teście.

Przykład [zagaęścić —UPRZ-t→ rzadki]

Przykład [zagaęścić —UPRZ-t→ punktowy]

Jeśli elektryk *zagaęścił* źródła światła, to wcześniej źródła światła mogły być *rzadkie*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przymiotnik Z taki, że może zastąpić przymiotnik *rzadki* w tym teście.

Jeśli elektryk *zagaęścił* źródła światła, to wcześniej źródła światła mogły być *punktowe*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przymiotnik Z taki, że może zastąpić przymiotnik *punktowy* w tym teście.

Test – uprzedniość (wariant V-Adv bez tożsamości)

X to czasownik, Y to przysłówek

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to wcześniej w innych okolicznościach dotyczących kogoś lub czegoś innego

[1] mogło być Y-owo.

[2] coś mogło dziać się Y-owo.

[3] ktoś lub coś mógł/mogło robić coś Y-owo.

Istnieje przynajmniej jeszcze jeden przysłówek Z taki, że może zastąpić przysłówek Y w tym teście.

Jeśli ktoś lub coś nie X-ował(o), to w innych okolicznościach dotyczących kogoś lub czegoś innego

[1] też mogło być wcześniej Y-owo lub jest Y-owo do tej pory.

[2] też mogło wcześniej dziać się Y-owo lub dzieje się Y-owo do tej pory.

[3] ktoś lub coś mógł/mogło wcześniej też robić coś Y-owo lub robi Y-owo do tej pory.

Przykład [potanić —UPRZ-t→ drogo]

Przykład [potanić —UPRZ-t→ niedrogo]

Jeśli sprzedawca *potanił* towar, to wcześniej mogło być *drogo*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przysłówek Z taki, że może zastąpić przysłówek *drogo* w tym teście.

Jeśli sprzedawca *potanił* towar, to wcześniej mogło być *niedrogo*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przysłówek Z taki, że może zastąpić przysłówek *niedrogo* w tym teście.

Przykład [poprawił —UPRZ-t→ źle]

Przykład [poprawił —UPRZ-t→ nieźle]

Jeśli uczeń *poprawił* wynik, to wcześniej mogło być *źle*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przysłówek Z taki, że może zastąpić przysłówek *źle* w tym teście.

Jeśli uczeń *poprawił* wynik, to wcześniej mogło być *nieźle*; istnieje przynajmniej jeszcze jeden przysłówek Z taki, że może zastąpić przysłówek *nieźle* w tym teście.

III.7. Inchoatywność (S: V-V, N) / INCH

Inchoatywność to relacja, która informuje, że czasownik oznacza zaczęcie lub zaczynanie się innej czynności lub stanu, określa fazę wstępną sytuacji. Relacja może być nawiązywana między czasownikiem a czasownikiem lub czasownikiem a rzeczownikiem.

Test – inchoatywność (wariant V-V)

X i Y to czasowniki, Y ma aspekt niedokonany. X i Y nie są powiązane aspektowością czystą

NDK) X to czasownik niedokonany

X-ować to zaczynać Y-ować.

DK) X to czasownik dokonany

X-ować to zacząć Y-ować.

Przykład [rozmarzać się —INCH→ marzyć]

Rozmarzać się to zaczynał *marzyć*.

Przykład [zrozumieć —INCH→ rozumieć]

Zrozumieć to zaczął *rozumieć*.

Test – inchoatywność (wariant V-N)

X to czasownik, Y to rzeczownik, Y nie jest gerundium

NDK) X to czasownik niedokonany

Jeśli zaczynał się Y, to znaczy, że ktoś/coś X-ował(o) (coś).

DK) X to czasownik dokonany

Jeśli zaczął się Y, to znaczy, że ktoś/coś X-ował(o) (coś).

Przykład [ochładzać się —INCH→ ochłodzenie]

Jeśli zaczynało się *ochłodzenie*, to znaczy, że się *ochładzało*.

Przykład [rozpląkać się —INCH→ płacz]

Jeśli zaczął się *płacz*, to znaczy, że ktoś się *rozplakał*.

III.8. Wielokrotność

Wiele czasowników zgodnie ze swoją definicją oznacza czynności wielokrotne. Te czasowniki mogą być *iterativami* lub *distributivami*.

Czasowniki *iteratywne* wyrażają powtarzalność danej czynności lub stanu. Są to niedokonane derywaty czasowników niedokonanych. Charakterystyczny dla tej grupy czasowników jest infiks *-yw-*, choć nie oznacza to, że występuje on w każdym przypadku. Jako przykłady czasowników inaczej skonstruowanych, można wymienić: *jadać*, *sypiać*, *pijać*, *pohukiwać*.

Czasowniki dystrybutywne (rozdz. II.1.2. Czasowniki dystrybutywne) są zawsze dokonane, charakteryzuje je głównie prefiks *po-* i oznaczają czynności dynamiczne, które mogą być wykonywane przez wielu agensów lub na wielu pacjentach.

Oba podtypy relacji wielokrotności powinny mieć pierwszeństwo przed hiponimią – w wypadku decyzji czy pomiędzy dwoma czasownikami ustalić iteratywność lub dystrybutywność, czy hiponimię, należy zlekceważyć ostatnią opcję.

III.8.1. Iteratywność¹⁰ (S: V-V) / ITER

Iteratywność jest relacją występującą pomiędzy powiązаныmi słowotwórczo czasownikami.

Test – iteratywność

X i Y to czasowniki, X ma aspekt niedokonany

X-ować to wiele razy Y-ować.

Przykład [siadywać —ITER→ siadać]

Siadywać to wiele razy *siadać*.

III.8.2. Dystrybutywność (S: V-V) / DYSTR

Dystrybutywność występuje wyłącznie pomiędzy dwoma czasownikami dokonanymi, które są powiązane słowotwórczo.

¹⁰ Warto pamiętać, że większość czasowników NDK regularnie ma potencjalne znaczenie wielokrotne – mogą one być użyte w kontekście wskazującym na znaczenie iteratywne. Dlatego klasa iteratiwów została zawężona do tych czasowników, które są derywowane od innych czasowników niedokonanych.

Test – dystrybucyjność

X i Y to czasowniki dokonane

X-nać to Y-nać wiele osób/rzeczy.

LUB

X-nać – o wielu osobach/rzeczach: Y-ować.

Przykład [pogasić —DYSTR→ zgasić]

Pogasić to zgasić wiele świateł.

Przykład [posiadać —DYSTR→ sięść]

Posiadać – o wielu osobach: sięść.

III.9. Meronimia i holonimia czasownikowe (S: V-V) / MEROcz, HOLOcz

Relacje te oddają informację o tym, że z definicji danej nazwy sytuacji wynika, że współwystępuje ona z inną sytuacją. Meronimia i holonimia są relacjami fakultatywnie odwrotnymi, czyli nie muszą być obowiązkowo odwrotne, a z praktyki wynika nawet, że częściej występują jako relacje jednokierunkowe. Relacje te nie mogą być ustanawiane pomiędzy czasownikami powiązanymi aspektowością czystą.

Test – meronimia czasownikowa

X i Y to czasowniki, które nie są powiązane aspektowością czystą

X-ować i Y-ować nie oznaczają tego samego.

X-owanie nie jest odmianą/sposobem Y-owania.

X-ować jest czynnością towarzyszącą Y-owaniu lub stanem towarzyszącym Y-owaniu.

NDK-NDK) X i Y to czasowniki niedokonane.

Jeżeli ktoś lub coś X-uje, to na pewno jednocześnie Y-uje, bo X-ować można tylko Y-ując.

Nie można powiedzieć, że X-ować to zaczynać lub kończyć Y-ować.

DK-NDK) X to czasownik dokonany, Y to czasownik niedokonany.

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to na pewno jednocześnie Y-ował(o), bo X-ować można tylko Y-ując.

Nie można powiedzieć, że X-ować to zacząć lub skończyć Y-ować.

Przykład [chrapać —MEROcz→ spać]

Chrapać i spać nie oznaczają tego samego.

Chrapanie nie jest odmianą/sposobem spania.

Chrapać jest czynnością towarzyszącą spaniu.

Jeżeli mąż Halinki *chrapie*, to na pewno jednocześnie *śpi*, bo *chrapać* można tylko *śpiąc*.

Nie można powiedzieć, że *chrapać* to zaczynać lub kończyć *spać*.

Przykład [przegryźć —MEROcz→ jeść]

Przegryźć i jeść nie oznaczają tego samego.

Przegryzienie nie jest odmianą/sposobem jedzenia.

Przegryźć jest czynnością towarzyszącą jedzeniu.

Jeżeli *przegryzłam* kęs, to na pewno jednocześnie *jadłam*, bo *przegryźć* można tylko *jedząc*.

Nie można powiedzieć, że *przegryźć* to zacząć lub skończyć *jeść*.

Test – holonomia czasownikowa

X i Y to czasowniki, które nie są powiązane aspektowością czystą

X-ować i Y-ować nie oznaczają tego samego.

X-owanie nie jest odmianą/sposobem Y-owania.

X-ować jest czynnością, której towarzyszy Y-owanie lub stanem, któremu towarzyszy Y-owanie.

NDK-NDK) X i Y to czasowniki niedokonane

Jeżeli ktoś lub coś X-uje, to na pewno jednocześnie Y-uje, bo X-ować można tylko Y-ując.

Nie można powiedzieć, że X-ować to zaczynać lub kończyć Y-ować.

DK-NDK) X to czasownik dokonany

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to na pewno jednocześnie Y-ował(o), bo X-ować można tylko Y-ując.

Nie można powiedzieć, że X-ować to zacząć lub skończyć Y-ować.

Przykład [pić —HOLOcz→ przelykać]

Pić i *przelykać* nie oznaczają tego samego.

Picie nie jest odmianą/sposobem *przelykania*.

Picie jest czynnością, której towarzyszy *przelykanie*.

Jeśli ktoś *pił* wodę, to na pewno jednocześnie ją *przelykał*, bo *pić* można tylko *przelykając*.

Nie można powiedzieć, że *pić* to zaczynać lub kończyć *przelykać*.

Przykład [przespać —HOLOcz→ spać]

Przespać i *spać* nie oznaczają tego samego.

Przespanie nie jest odmianą/sposobem *spania*.

Przespanie jest czynnością, której towarzyszy *spanie*.

Jeśli ktoś *przespał*, to na pewno jednocześnie *spal*, bo *przespać* można tylko *śpiąc*.

Nie można powiedzieć, że *przespać* to zacząć lub skończyć *spać*.

III.10. Sposób i okoliczność

Wśród cech definicyjnych czasowników wiele jest takich, które wskazują na sposób, w jaki ktoś lub coś coś robi lub w jaki coś przebiega i na inne okoliczności danej czynności lub stanu. Te istotne informacje o znaczeniach są w Słowsieci prezentowane pod postacią relacji *sposobu* i *okoliczności*. Relacje te zwykle można poprowadzić dla obu czasowników pary aspektowej czystej.

Zarówno relacja *sposobu*, jak i *okoliczności* może być wybrana tylko w przypadku, w którym dla danej pary synsetów nie da się zdefiniować żadnej z powyższych relacji dla czasownika i przysłówka bądź dla czasownika i rzeczownika.

III.10.1. Sposób (S: V-Adv) / SPOS

Relacja *sposobu* łączy czasownik z przysłówkiem, gdy w parafrazie czasownika jest mowa o sposobie wykonywania czynności lub zachodzeniu stanu i sposób ten jest wyrażany przysłówkowo.

Test – sposób

X i Z to czasowniki, Y to przysłówek

X jest hiponimem Z.

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to znaczy, że Z-ował(o) Y-owo.

Przykład [wyżyć —SPOS→ ledwie]

Wyżyć jest hiponimem *poradzić sobie*.

Jeżeli Kazik *wyżył* za 500 zł emerytury, to znaczy, że *ledwie* sobie poradził.

Przykład [podsmażyć —SPOS→ lekko]

Podsmażyć jest hiponimem *usmażyć*.

Jeżeli kucharz *podsmarzył*, to znaczy, że *lekko* usmażył.

Przykład [rozchlustać —SPOS→ wokół]

Rozchlustać jest hiponimem *porozlewać*.

Jeżeli ktoś *rozchlustał* wodę, to znaczy, że *porozlewał* ją *wokół*.

III.10.2. Okoliczność (S: V-N) / OKO

Relacja *okoliczności* łączy czasownik z rzeczownikiem, gdy w parafrazyze czasownika jest mowa o okoliczności czynności lub stanu i okoliczność ta jest wyrażana za pomocą wyrażenia przyimkowego z udziałem tego rzeczownika.

Test – okoliczność

X i Z to czasowniki, Y to rzeczownik

X jest hiponimem Z.

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o) to znaczy, że Z-ował(o) (prep) Y.

Przykład [przybić —OKO→ brzeg]

Przybić jest hiponimem *dopłynąć*.

Jeżeli statek *przybił* to znaczy, że *dopłynął* do *brzegu*.

Przykład [przybijać —OKO→ brzeg]

Przybijać jest hiponimem *dopływać*.

Jeżeli statek *przybijal* to znaczy, że *dopływał* do *brzegu*.

Przykład [uwięzić —OKO→ więzienie]

Uwięzić jest hiponimem *zabrać*.

Jeżeli funkcjonariusz *uwięził* oskarżonego, to znaczy, że *zabrał* go do *więzienia*.

III.11. Relacje oparte na rolach semantycznych

Często, gdy definiuje się czasowniki, jest potrzeba podkreślić pewne istotne semantycznie ograniczenia danego czasownika, związane z tym, jakie byty występują w funkcji (roli) subiekta danego czasownika, a jakie w funkcji (roli) jego obiektu (np. *derkać* możemy orzekać tylko o derkaczu, a *zabić* [oczywiście w odpowiednim znaczeniu/ach] można tylko istotę żywą). Informacja o tym w SłowoSieci jest wyrażana poprzez relację *subiekta* i *obiekta*¹¹. Obie relacje należy stosować tak, żeby były informatywne – każda z nich powinna prowadzić do takiego rzeczownika, który jest subiektem lub obiektem prototypowym, wynikającym z definicji danego czasownika, przy czym rzeczownik nie może być zbyt ogólną nazwą klasy odniesień. Żeby relacja była informatywna, czasownik powinien zawierać odniesienie do jednego obiektu/subiekta. Jednakże w niektórych

¹¹ W stronie czynnej subiekt i obiekt odpowiadają podmiotowi i dopełnieniu bliższemu (odpowiednio), w stronie biernej obiekt staje się podmiotem, a subiekt jest wyrażany przez dopełnienie dalsze (jabłko zostało zjedzone przez Janka).

przypadkach trudno taki jeden rzeczowniki wyznaczyć, dlatego arbitralnie ograniczamy ich liczbę do trzech.

Zarówno relacja *subiektu*, jak i *obiektu* może być wybrana tylko w przypadku, w którym dla danej pary synsetów nie da się zdefiniować innej, bardziej szczegółowej relacji.

III.11.1. Subiekt V-N (S: V-N) / SUB

Test – subiekt V-N

X to czasownik, Y to rzeczownik

Jeżeli mowa o tym, że ktoś lub coś X-ował(o), to ten ktoś lub to coś pewnie był(o) Y-kciem.

Przykład [zdezzerterować —SUB→ żołnierz]

Jeżeli mowa o tym, że ktoś *zdezzerterował*, to ten ktoś pewnie był *żołnierzem*.

Jeżeli mowa o tym, że ktoś *zdezzerterował*, to ten ktoś pewnie był *funkcjonariuszem*.¹²

Przykład [pisać —SUB→ pisarz]

Jeżeli mowa o tym, że ktoś *pisze* książki, to ten ktoś pewnie jest *pisarzem*.¹³

III.11.2. Obiekt V-N (S: V-N) / OB

Test – obiekt V-N

X to czasownik, Y to rzeczownik

Jeżeli mowa o tym, że X-owano kogoś lub coś, to ten ktoś lub to coś pewnie był(o) Y-kciem.

Przykład [wzuwać —OB→ but]

Jeżeli mowa o tym, że *wzuwano* coś, to to coś pewnie było *butem*.

Przykład [uśpić —OB→ zwierzę]

Jeżeli mowa o tym, że *uśpiono* coś, to to coś pewnie było *zwierzęciem*.

III.12. Fuzzynimia synsetów (S: V-V, N, Adj, Adv) / FUZZY

Fuzzynimia synsetów to relacja, której można użyć, gdy pomiędzy czasownikiem a innym wyrazem istnieje istotna semantycznie relacja, która nie przypomina żadnej z zaprezentowanych wyżej predefiniowanych relacji.

¹² Żołnierz i funkcjonariusz mają wysoki wspólny hiperonim (człowiek). Nie każdy człowiek może zdezzerterować (niewielu ludzi może zdezzerterować, tzn. uciec z pola walki, z miejsca, gdzie są prowadzone działania militarne, paramilitarne lub wywiadowcze). Dlatego w takim przypadku dopuszczamy dwie możliwości relacji subiektu (zob. przyp. 18).

¹³ *Pisać* (artystycznie, twórczo) może także np. *poeta*, ale on jest hiponimem *pisarza*, dlatego subiektem w tym przypadku będzie *pisarz*.

IV PODOBIENSTWO SEMANTYCZNE

IV.1. Synonimia (JL: V-V) / SYN

Synonimami nazywamy jednostki leksykalne¹⁴, które znaczą to samo lub prawie to samo i mają zgodne rejestry stylistyczne. W przypadku czasowników ważne jest także, by miały ten sam aspekt i należały do tej samej klasy czasownikowej. Dwie jednostki leksykalne są synonimami, jeżeli wchodzą w te same relacje konstytutywne dla tych samych jednostek leksykalnych w Słownosieci¹⁵. Relacje konstytutywne są relacjami definiującymi jednostkę pod względem jej semantyki i odróżniającymi poszczególne znaczenia danego lematu. Dla czasowników są to wszystkie relacje synsetów poza fuzyzynimiami.

Test – synonimia

X i Y to czasowniki o jednakowym aspekcie

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to Y-ował(o).

Jeżeli ktoś lub coś Y-ował(o), to X-ował(o).

Przykład [rzec ←SYN→ powiedział]

Jeżeli Sfinks coś *rzekł*, to *powiedział*.

Jeżeli Sfinks coś *powiedział*, to *rzekł*.

IV.2. Bliskoznaczność (S: V-V) / BLZN

Relacją *bliskoznaczności* łączymy wyrazy, które mogłyby być synonimami, gdyby nie niezgodność ich rejestrów (np. należące do języka ogólnego *buchnąć* i regionalne *gichnąć*). Czasownikom, tak jak pozostałym częściom mowy, nadajemy kwalifikatory. Pewne rejestry się “lubią”, czyli należące do nich jednostki mogą być w tym samym synsecie, podczas gdy inne – nie. Opisuje to [dokument o kwalifikatorach](#).

Test – bliskoznaczność

X i Y to czasowniki o jednakowym aspekcie, które różnią się w sposób istotny rejestrem stylistycznym

Jeżeli ktoś lub coś X-ował(o), to Y-ował(o).

Jeżeli ktoś lub coś Y-ował(o), to X-ował(o).

Przykład [śmiać się ←BLZN→ kiśnieć]

Jeżeli pól klasy *śmieje się* z czegoś, to *kiśnie*.

Jeżeli pól klasy *kiśnie* z czegoś, to *śmieje się*.

¹⁴ Jednostka leksykalna może mieć jedno- lub wielowyrazowy lemat oraz musi mieć określoną część mowy.

¹⁵ Teorię relacji i cech konstytutywnych opisuje [praca dostępna pod tym linkiem](#).

V RELACJE JEDNOSTEK LEKSYKALNYCH

V.1. Aspektowość (JL: V-V) / ASP

Aspektowość łączy takie czasownikowe jednostki leksykalne o odmiennych aspektach, z których jedna jest podstawą słowotwórczą, a druga – derywatem, lub też takie, które stanowią parę supletywną¹⁶.

Za pomocą prefiksów tworzone są najczęściej derywaty dokonane od czasowników niedokonanych (*zrobić* ← *robić*). Wyjątkiem są tutaj niedokonane derywaty od czasowników iteratywnych (*zapisywać* ← *pisywać*, *wyjadać* ← *jadać*). Za pomocą sufiksów lub w wyniku alternacji rdzenia tworzone są najczęściej derywaty ndk od czasowników dk (*dźwigać* ← *dźwignąć*, *upierać* ← *uprać*). Wyjątkiem są niedokonane czasowniki proste (nieprefingowane), które stanowią bazę derywacyjną dla czasowników dokonanych (np. *stanąć* ← *stać*, ale *stawać* ← *stanąć*).

V.1.1. Aspektowość czysta

Relacja ta łączy jednostki, które nie różnią się znaczeniem wynikającym z ich definicji. Nie rozpatrujemy aktualizacji znaczenia w tekstach (znaczenia kontekstowego wynikającego z konkretnych użyć). W tym sensie pojmujemy *aspektowość czystą* jako relację, która nie wskazuje na zmianę znaczenia wyrazów należących do pary aspektowej.

Pomiędzy parą czasowników, które łączone są *aspektowością czystą*, nie może być żadnej innej relacji.

Test – aspektowość czysta

X i Y to czasowniki o różnych aspektach

X jest derywatem Y albo Y jest derywatem X lub X i Y są parą supletywną.

X i Y semantycznie różnią się wyłącznie aspektem.

Przykład [zbudować ←ASPcz→ budować]

Zbudować jest derywatem *budować*.

Zbudować i *budować* semantycznie różnią się wyłącznie aspektem.

Przykład [zgubić ←ASPcz→ gubić]

Zgubić jest derywatem *gubić*.

Zgubić i *gubić* semantycznie różnią się wyłącznie aspektem.

Przykład [pogarszać się ←ASPcz→ pogorszyć się]

Pogarszać się jest derywatem *pogorszyć się*.

Pogarszać się i *pogorszyć się* semantycznie różnią się wyłącznie aspektem.

Przykład [zapukać ←ASPcz→ pukać]

Zapukać jest derywatem *pukać*.

Zapukać i *pukać* semantycznie różnią się wyłącznie aspektem.

Przykład [podskakiwać ←ASPcz→ podskoczyć]

Podskakiwać jest derywatem *podskoczyć*.

¹⁶ Przez *supletywne* pary aspektowe rozumiemy te pary czasowników o odmiennym aspekcie, które – choć nie są ze sobą morfologicznie powiązane, stanowią parę aspektową: *brać* – *wziąć*, *kłaść* – *położyć*, *wyłożyć* – *wykładać*, *przejsć* – *przechodzić* itp.

Podskakiwać i *podskoczyć* semantycznie różnią się wyłącznie aspektem.

Przykład [gwizdać ←ASPcz→ gwizdnąć]

Gwizdać jest derywatem *gwizdnąć*.

Gwizdać i *gwizdnąć* semantycznie różnią się wyłącznie aspektem.

Przykład [namydlić ←ASPcz→ mydlić]

Namydlić jest derywatem *mydlić*.

Namydlić i *mydlić* semantycznie różnią się wyłącznie aspektem.

V.1.2. Aspektowość wtórna

Aspektowość wtórna łączy te jednostki leksykalne, które są ze sobą powiązane derywacyjnie, albo stanowią parę supletywną, a semantycznie różnią się nie tylko aspektem, lecz także innymi dodatkowymi elementami znaczenia.

Zazwyczaj istotne różnice semantyczne między podstawą ndk a derywatem dk wprowadza dodanie prefiksu. Na przykład w parze aspektowej wtórnej *iść* – *przejsć* ('iść, przedostać się na drugą stronę czegoś') prefiks *prze-* (odpowiadający przyimkowi *przez*) konotuje przemieszczanie się z jednej strony czegoś na drugą.

Przyjmujemy, że relacja aspektowości wtórnej łączy przede wszystkim:

- 1) czasowniki należące do klas pomocniczych z ich podstawami słowotwórczymi (*spać* – *pospać*, *zabijać* – *pozabijać*);
- 2) czasowniki inchoatywne z ich podstawami słowotwórczymi (*rozplakać się* – *plakać*);
- 3) pary aspektowe, w których derywat jest tworzony za pomocą prefiksu konotującego naddatek znaczeniowy (poza pełnieniem funkcji aspektowej, *odjechać* – *jechać*).

Test – aspektowość wtórna

X i Y to czasowniki o różnych aspektach

X jest derywatem Y albo Y jest derywatem X lub X i Y są parą supletywną.

X i Y semantycznie różnią się nie tylko aspektem.

Przykład [rozplakać się ←ASPw→ plakać]

Rozplakać się jest derywatem *plakać*.

Rozplakać się i *plakać* semantycznie różnią się nie tylko aspektem¹⁷.

Przykład [pokochać ←ASPw→ kochać]

Pokochać jest derywatem *kochać*.

Pokochać i *kochać* semantycznie różnią się nie tylko aspektem¹⁸.

Przykład [stanać ←ASPw→ stać]

Stanać jest derywatem *stać*.

Stanać i *stać* semantycznie różnią się nie tylko aspektem¹⁹.

Przykład [przejsć ←ASPw→ iść]

Przejsć jest derywatem *iść*.

¹⁷ *Rozplakać się* oznacza 'zacząć plakać'.

¹⁸ *Pokochać* oznacza 'zacząć kochać', a *kochać* jest stanem.

¹⁹ *Stanać* oznacza 'zacząć stać', a *stać* jest stanem.

Przejść i *iść* semantycznie różnią się nie tylko aspektem²⁰.

Przykład [pozabijać ←ASPw→ zabijać]

Pozabijać jest derywatem *zabijać*.

Pozabijać i *zabijać* semantycznie różnią się nie tylko aspektem²¹.

Przykład [narobić się ←ASPw→ robić]

Narobić się jest derywatem *robić*.

Narobić się i *robić* semantycznie różnią się nie tylko aspektem²².

Przykład [pospać ←ASPw→ spać]

Pospać jest derywatem *spać*.

Pospać i *spać* semantycznie różnią się nie tylko aspektem²³.

Przykład [przespać ←ASPw→ spać]

Przespać jest derywatem *spać*.

Przespać i *spać* semantycznie różnią się nie tylko aspektem²⁴.

Przykład [wyłożyć ←ASPw→ kłaść]

Wyłożyć jest derywatem *kłaść*.

Wyłożyć i *kłaść* semantycznie różnią się nie tylko aspektem²⁵.

V.2. Kontrast semantyczny

V.2.1. Antonimia (JL: V-V) / ANT

Pary antonimów to pary takich czasownikowych jednostek leksykalnych, których znaczenia są odwrotne, przeciwne. Za pomocą tej relacji łączymy jednostki o tym samym aspekcie.

V.2.1.1. Antonimia komplementarna

Test – antonimia komplementarna

X i Y to czasowniki o jednakowym aspekcie

- Ktoś lub coś X-ował(o)?
- Wręcz przeciwnie, Y-ował(o)!

NDK) X to czasownik niedokonany

Jest wykluczone, żeby ktoś lub coś X-ował(o) jednocześnie Y-ując lub Y-ował(o) jednocześnie X-ując.

DK) X to czasownik dokonany

²⁰ *Przejść* ma naddatek znaczeniowy związany z przedrostkiem *prze-* (czyli ~ ‘pójść przez coś’).

²¹ *Pozabijać* posiada naddatek semantyczny ‘(przez) wiele osób/rzeczy’ (oznacza ‘zabić wiele żywych istot’ lub ‘o wielu subiektach: zabić’).

²² *Narobić się* posiada naddatek znaczeniowy ‘tak, że aż miło, że już wystarczy’.

²³ *Pospać* należy do czasowników delimitatywnych i posiada naddatek znaczeniowy ‘robić coś przez jakiś czas, trochę (i przestać)’.

²⁴ *Przespać* należy do czasowników perduratywnych i posiada naddatek znaczeniowy ‘robić coś przez określony czas’.

²⁵ *Wyłożyć* oznacza *położyć* na wierzch; *położyć* jest czystą parą aspektową dla *kłaść*.

Jest wykluczone, żeby ktoś lub coś X-ował(o) Y-owawszy lub Y-ował(o) X-owawszy.

Jeżeli X-ował(o), to nie Y-ował(o) i jeżeli nie X-ował(o), to Y-ował(o).

Przykład [oddawać ←ANTkom→ zatrzymywać]

– *Oddajesz* książki do biblioteki?

– Wręcz przeciwnie, *zatrzymuję!*

Jest wykluczone, żeby ktoś *oddawał* książki do biblioteki *zatrzymując* lub *zatrzymywał* *oddając*.

Jeżeli *oddawał*, to nie *zatrzymywał* i jeżeli nie *zatrzymywał*, to *oddawał*.

Przykład [chybić ←ANTkom→ trafić]

– Snajper *chybił*?

– Wręcz przeciwnie, *trafił!*

Jest wykluczone, żeby snajper *chybił* *trafiwszy* lub *trafił* *chybiwszy*.

Jeżeli *chybił*, to nie *trafił* i jeżeli nie *trafił*, to *chybił*.

V.2.1.2. Antonimia właściwa

Test – antonimia właściwa

X i Y to czasowniki o jednakowym aspekcie

– Ktoś lub coś X-ował(o)?

– Wręcz przeciwnie, Y-ował(o)!

NDK) X to czasownik niedokonany

Jest wykluczone, żeby ktoś lub coś X-ował(o) jednocześnie Y-ując lub Y-ował(o) jednocześnie X-ując.

DK) X to czasownik dokonany

Jest wykluczone, żeby ktoś lub coś X-ował(o) Y-owawszy lub Y-ował(o) X-owawszy.

Jeżeli X-ował(o), to nie Y-ował(o), ale jeśli nie X-ował(o), to niekoniecznie Y-ował(o).

Przykład [biednieć ←ANTwł→ bogacić się]

– Społeczeństwo *biedniało*?

– Wręcz przeciwnie, *bogaciło się!*

Jest wykluczone, żeby społeczeństwo *biedniało* *bogacąc się* lub *bogaciło się* *biedniejąc*.

Jeżeli *biedniało*, to nie *bogaciło się*, ale jeśli nie *biedniało*, to niekoniecznie *bogaciło się*.

Przykład [zmniejszyć ←ANTwł→ zwiększyć]

– Wojsko *zmniejszyło* racje żywnościowe?

– Wręcz przeciwnie, *zwiększyło!*

Jest wykluczone, żeby wojsko *zmniejszyło* racje *zwiększywszy* lub *zwiększyło* *zmniejszywszy*.

Jeżeli *zmniejszyło*, to nie *zwiększyło*, ale jeśli nie *zmniejszyło*, to niekoniecznie *zwiększyło*.

V.2.3. Konwersja (JL: V-V) / KONW

Pary konwersów to pary takich czasowników, które opisują tę samą sytuację z dwóch różnych punktów widzenia. Nazywają czynności i stany przeciwstawne. Podobnie jak w przypadku antonimii, za pomocą tej relacji łączymy jednostki o jednakowym aspekcie.

Test – konwersja

X i Y to czasowniki o jednakowym aspekcie

Jeśli a X-ował(o) [prep] b, to b Y-ował(o) [prep] a.

Przykład [składać się ←KONW→ tworzyć]

Jeśli kolekcja *składała się* ze stu znaczków, to sto znaczków *tworzyło* kolekcję.

Przykład [dać kosza ←KONW→ dostać kosza]

Jeśli panna *dała kosza* kawalerowi, to kawaler *dostał kosza* od panny.

V.3. Relacje o charakterze derywacyjnym

V.3.1. Zawieranie roli (JL: V-N) / ZAW

Relacja *zawierania roli* służy do opisu czasowników odrzeczownikowych. Umożliwia umieszczenie w Słowsieci informacji o tym, który rzeczownik jest podstawą słowotwórczą czasownika. *Zawieranie roli* to relacja przeciwna względem *roli* (która jest opisana w wytycznych dla rzeczownika), nie są one jednak relacjami komplementarnymi i nigdy nie są odwrotne; w ich kontekście bardzo ważny jest kierunek derywacji i wskazanie, który wyraz (czasownik, czy rzeczownik) jest wyrazem pochodnym.

Relacja ma siedem podtypów – każdy z nich dość precyzyjnie oddaje naturę, semantykę związku czasownikowego derywatu z podstawą. Każdy czasownik odrzeczownikowy powinien być opisany za pomocą odpowiedniego wariantu tej relacji. Ostatni z nich – *podtyp nieokreślony* – powinien być używany zawsze wtedy, kiedy jest trudno podjąć decyzję o tym, jak właściwie odnosi się odrzeczownikowy czasownik do rzeczownika, od którego pochodzi. Często wiadomo jest, że czasownik pochodzi od danego rzeczownika, ale ich relacji nie można opisać za pomocą żadnego spośród sześciu podtypów zawierania roli – wtedy należy sięgnąć po siódmy podtyp. Czasami zdarza się też tak, że można opisać ich relację za pomocą więcej niż jednego spośród sześciu podtypów zawierania roli – wówczas należy oddać ten stan w Słowsieci; jest to działanie uzasadnione i taki opis jest bardziej informatywny niż wybranie podtypu nieokreślonego.

Testy – zawieranie ról

X to czasownik niedokonany, Y to rzeczownik

X jest derywatem Y-ka.²⁶

V.3.2.1. Zawieranie roli: *agens / subiekt*

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to był(o) Y-kiem lub był(o) jak Y.

V.3.2.2. Zawieranie roli: *narzędzie*

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to robił(o) to Y-kiem.

V.3.2.3. Zawieranie roli: *wytwór / rezultat*

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to w efekcie mieliśmy Y.

²⁶ Relacją roli będziemy łączyć tylko ten czasownik z pary aspektowej, który stanowi podstawę słowotwórczą dla drugiego czasownika z tej pary. Jeśli nie można określić motywacji, relacją tą łączymy oba czasowniki (dokonany i niedokonany).

V.3.2.4. Zawieranie roli: miejsce

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to robił(o) to w lub na Y-ku, przy czym Y można nazwać miejscem.

V.3.2.5. Zawieranie roli: pacjens / obiekt

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to robił(o) coś Y-kowi, z Y-kiem, przy czym nie można nazwać Y-ka narzędziem.

V.3.2.6. Zawieranie roli: czas

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to robił(o) to podczas Y-a.

V.3.2.7. Zawieranie roli: podtyp nieokreślony

Jeśli ktoś lub coś X-ował(o), to robił(o) coś związanego z Y-kiem.

Przykłady

[świadkować —ZAWagens→ świadek]

Świadkować jest derywatem *świadka*.

Jeśli ktoś *świadkował*, to był *świadkiem*.

[bronować —ZAWnarzędzie→ brona]

Bronować jest derywatem *brony*.

Jeśli rolnik *bronował*, to robił to *broną*.

[owocować —ZAWwytwór→ owoc]

Owocować jest derywatem *owocu*.

Jeśli brzoskwinia *owocowała*, to w efekcie mieliśmy *owoce*.

[garażować —ZAWmiejsce→ garaż]

Garażować jest derywatem *garażu*.

Jeśli dziadek *garażował* swojego wartburga, to robił to w *garażu*, przy czym *garaż* można nazwać miejscem.

[pestkować —ZAWpacjens→ pestka]

Pestkować jest derywatem *pestki*.

Jeśli babcia *pestkowała* wiśnie, to robiła coś z *pestkami*, przy czym nie można nazwać *pestek* narzędziem.

[zimować —ZAWczas→ zima]

Zimować jest derywatem *zimy*.

Jeśli niedźwiedź *zimował* w pieczarze, to robił to podczas *zimy*.

[amortyzować —ZAWnieokreślony→ amortyzacja]

Amortyzować jest derywatem *amortyzacji*.

Jeśli ubezpieczyciel *amortyzował* straty, to robił coś związanego z *amortyzacją*.

V.3.3. Derywacyjność (JL: V-V, N, Adj, Adv) / DER

Derywaty synchroniczne będące wynikiem mniej regularnych procesów słowotwórczych łączymy z ich podstawami relacją *derywacyjności*. Należy pamiętać, że nie jest poprawnie ustalać w Słowsieci tę relację, gdy można pomiędzy derywatem a jego postawą zastosować którąś z bardziej szczegółowo zdefiniowanych relacji. Derywacyjnością będziemy też łączyć czasowniki z jednostkami powiązanymi derywacyjnie w przypadkach, kiedy na poziomie synsetów możemy pomiędzy nimi nawiązać bardziej szczegółową relację, np. {zwiększać się, rosnąć, powiększać się} na poziomie synsetów będzie powiązany z synsetem {większy}, natomiast zwiększać się i powiększać się na poziomie relacji jednostek powinny mieć derywacyjność.

V.4. Fuzzynimia (JL: V-V) / FUZZY

Obecnie *fuzzynimia jednostek* używana jest do łączenia czasowników dwuaspektowych z czasownikami jednoaspektowymi (dokonanymi), będącymi ich derywatami, mającymi to samo znaczenie, ale w przypadku których nie można mówić o nowym aspekcie ze względu na dwa aspekty jednego z czasowników pary.

VI PROCEDURA WPROWADZANIA CZASOWNIKÓW

Poniżej przedstawiamy procedurę wprowadzania czasowników do Słowsieci.

VI.1. Jakie lematy wprowadzamy?

Wyjściowym lematem jest dla nas ten z paczki. Jednak oprócz niego wprowadzamy jego czystą parę aspektową (jeśli taką posiada) oraz derywowane od nich (tzn. od obu czasowników pary aspektowej) czasowniki wielowyrazowe z "się". Kiedy poprawiamy lematy ze Słowsieci, również powinniśmy poprawić obie formy aspektowości czystej, nie musimy natomiast zajmować się jednostkami wielowyrazowymi z "się".

Np. w przypadku czasownika *przymurować* (p. 406) sprawdzamy jego aspekt niedokonany *przymurowywać* oraz lematy *przymurować się* i *przymurowywać się*. Jeśli stwierdzimy, że wszystkie one są poprawne, wprowadzamy wszystkie znaczenia tych czterech lematów.

Istnienie każdej z tych form musimy sprawdzić w korpusie. W przypadku połączenia wielowyrazowego sprawdzamy także, czy jest ono jednostką, czy ma cechy kompozycyjności.

Nie wprowadzamy gerundiów.

VI.2. Błędy w Słowsieci

Czasowniki, które już istnieją w Słowsieci, zawierają błędy. Mogą to być:

- 1) Niewłaściwe struktury całych drzew, które biorą się stąd, że w Słowsieci 2.0 niektóre relacje (a zwłaszcza hiponimia) były definiowane inaczej niż teraz. Lingwiści przy wyborze hiperonimów mieli obowiązek kierować się przynależnością czasownika do danej klasy. Obecnie również istnieje hiponimia w obrębie klas, ale same klasy uległy zmianie.
- 2) Błędne relacje. Znaczna część relacji w Słowsieci 4.0 została zdefiniowana inaczej niż relacje w Słowsieci 2.0. Dotyczy to relacji jednostek, relacji synsetów oraz relacji podobieństwa semantycznego (bliskoźnaczności). Relacje zastane często będą wymagały uzupełnienia i zmiany.
- 3) Błędna liczba znaczeń. Znaczeń może być zbyt mało lub zbyt dużo. Pierwszy z problemów wynika z tego, że dysponowaliśmy mniejszym korpusem. Drugi – z tego, że w wielu przypadkach znaczenia czasownika wynikały z ich przynależności do klasy. Obecnie klasy nie mają wpływu na znaczenie.

Jak edytujemy czasownik?

- 1) Zaczynamy od czasownika z paczki. Pracujemy na drzewach czasowników w obu aspektach, ponieważ w wielu przypadkach będą one do siebie zbliżone pod względem budowy.
- 2) Wprowadzamy wszystkie znaczenia lematu, który mamy w paczce, oraz kompletne relacje dla tych jednostek. Nowe jednostki dostaną automatycznie status “Nowy”.
- 3) Obowiązkowo sprawdzamy (pod kątem kompletu znaczeń i relacji) bezpośrednie hiperonimy i synonimy dla tych jednostek z paczek, których znaczenie mieści się w obrębie drzewa, z którym pracujemy. Jednostkę taką (z paczki) oznaczamy “Sprawdzony”, ponieważ status ten przydzielamy jednostkom, które są sprawdzone pod względem kompletu znaczeń i kompletu relacji. Pozostałe jednostki lematu, któremu edytowaliśmy komplet znaczeń, będą miały flagę “Częściowo przetworzony”. Nie możemy dać im statusu “Sprawdzony”, ponieważ nie sprawdziliśmy ich hiperonimów.
- 4) Jeśli żadne ze znaczeń nie mieści się w obrębie drzewa, z którym pracujemy, nie musimy poprawiać hiperonimów żadnemu ze znaczeń.
- 5) Pilnujemy, żeby każdy czasownik, który jest w obrębie drzewa, z którym pracujemy, miał w synsecie hiperonimicznym przynajmniej jeden czasownik poprawiony pod względem relacji jednostek i synsetów (poza hiperonimią) oraz kompletu znaczeń. Tzn. jeśli w synsecie hiperonimicznym jest pięć jednostek, wystarczy opisać jedną. Jeśli są dwa hiperonimy (tzn. dwa synsety) - w każdym z nich musi być przynajmniej jedna poprawnie opisana jednostka.
- 6) Jeśli potrzebujemy dodać jakiś czasownik, na przykład by uzyskać hiperonim dla wyrazu z paczki, dodajemy jedno znaczenie i oznaczamy flagą “Znaczenie”. Jeśli nowy hiperonim jest hiperonimem dla jednostki z drzewa, które opracowujemy, opracowujemy mu komplet znaczeń i relacje. Ustawiamy status “Nowy” (ponieważ nie ma sprawdzonych hiperonimów dla znaczeń).
- 7) Synonimy z synsetów poprawiamy jedynie, kiedy synset ten mieści się w obrębie drzewa, z którym pracujemy. W przeciwnym razie - nie musimy tego robić. Zajmie się tym osoba, która będzie poprawiała dane drzewo.
- 8) Jak poznać, że to “nasze” drzewo? Idziemy w górę po hiperonimie i patrzymy, co jest na wyższych piętrach. Jeśli np. mamy czasowniki wytwarzania, a na górze znajduje się “wytwarzać”, albo “Czasownik - działanie oznaczający itd.”, to z pewnością jest to to drzewo i będziemy musieli kiedyś do tych hiperonimów wrócić.
- 9) Stare klasy (obecnie w komentarzach) - możemy usuwać tylko, jeśli kompletnie zmieni się znaczenie jednostki (tzn. zamiast usuwać i tworzyć nową jednostkę, od początku przebudujemy tę, która jest).
- 10) Nie dodajemy glos wg nowego formatu, jeśli nie dodajemy kompletu znaczeń i relacji (wyjątkiem są jednostki z flagą “Znaczenie”, którym możemy, ale nie musimy, dodać takie glosy). Jeśli nie pracujemy z daną jednostką, a widzimy, że coś jest w niej nie tak, możemy: 1) poprawić glosę, ale niech to nadal będzie glosa wg starych zasad (np. w komentarzu jest fraza “o człowieku - robić coś itd.”, która nam się nie podoba, bo wiemy, że dany czasownik odnosi się nie tylko do człowieka - poprawiamy to, ale nie edytujemy komentarza wg nowych zasad); 2) dać flagę “błąd” i opisać krótko, na czym błąd polega.
- 11) Używamy flag. Błądzymy, jeśli widzimy jakiś błąd, żeby kolejna osoba nie musiała go szukać. Dodajemy status “Nowy”, jeśli zmieniamy, ale nie wszystko. Oznaczamy “Sprawdzony”, jeśli sprawdziliśmy i “Częściowo przetworzony”, jeśli sprawdziliśmy komplet znaczeń. Dodajemy status “Znaczenie”, jeśli nie wprowadziliśmy kompletu znaczeń dla danego lematu. Komentarz według nowego formatu nie jest żadnym wyznacznikiem tego, że

ktoś pracował z daną jednostką. Są nią flagi. Pracujemy wolniej, ale nasza praca jest lepszej jakości, bo zostawiamy “feedback” dla kogoś, kto po nas przyjdzie i będzie pracował z danym wycinkiem drzewa.

- 12) Nie bójmy się dawać flagi “błąd”. Poprawianie błędów będzie zadaniem korektorów. Jeśli pracujemy z daną jednostką, a wyraźnie widzimy, że brakuje jej znaczeń, użyjemy flagi “błąd”. Na tym etapie ważne jest, żebyśmy poruszali się w obrębie drzew semantycznych w przydzielonych zadaniach (tj. jeśli chodzi o poprawę tych drzew).
- 13) Co z górą drzewa? Będzie ona wymagała znacznej przebudowy, dlatego będzie się nią zajmować jedna osoba. Wprowadzając jednostki, nie sprawdzamy wszystkich hiperonimów aż do najwyższego z nich, a jedynie hiperonim synsetu, którym aktualnie się zajmujemy.

VI.3. System flag

W wersji aplikacji przygotowanej na potrzeby pracy z czasownikami została wprowadzona pierwsza wersja systemu “flag”, czyli etykiet służących do oceniania poprawności jednostek/synsetów znajdujących się w Słowsieci.

Okno wyboru flag znajduje się w komentarzach jednostek oraz synsetów. Jest to lista rozwijana.

Początkowo wszystkie jednostki i synsety obecne w Słowsieci otrzymają automatyczną etykietę “Nieprzetworzone”. Dostaną ją również synsety, które, na chwilę obecną, mają inne etykiety (statusy). Wszystkie inne statusy będą ustawiane z okna wyboru ręcznie przez lingwistę.

Możliwe statusy do wyboru:

- 1) *Błąd* – poważny błąd, który jest zbyt czasochłonny, by można go w danej chwili poprawić;
- 2) *Nowy* – jednostka nowo wprowadzona (zakładamy, że jest wprowadzona dobrze, ale może ulec weryfikacji/zmianie);
- 3) *Sprawdzony* – informacja o tym, że lingwista zweryfikował dany lemat/synset;
- 4) *Znaczenie* – informacja o tym, że lingwista wprowadził jedynie dane znaczenie dla danego lematu; nie zajmujemy się sprawdzaniem pojedynczych znaczeń - jeśli edytujemy, to lemat, nie znaczenie;
- 5) *Częściowo przetworzony* - informacja o tym, że lingwista zweryfikował komplet znaczeń danego lematu, ale nie zajmował się relacjami (hiperonimią, bliskoznacznością itp.).

W przypadku wyboru oznaczenia *Błąd* w oknie komentarza pojawi się dodatkowe okno, w którym należy skrótowo opisać to, dlaczego dana jednostka/synset zostały uznane za błędne. Flagę tę otrzymają również jednostki (lematy), w przypadku których lingwista zauważył problem z kompletem znaczeń (zbyt mało lub zbyt dużo znaczeń). Wystarczy oznakowanie jednej jednostki o danym lemacie oraz krótki opis błędu. Jeśli któryś z lingwistów będzie uzupełniał komplet znaczeń dla danego lematu, musi przejrzeć wszystkie jednostki, a więc i tę, która ma status błędnej.

Okno z miejscem na opis pojawi się także przy wyborze flagi *Częściowo przetworzony*. Można w nim wpisywać, co zostało zrobione, a co nie, dlatego też flaga ta może mieć również inne zastosowania, niż to, które zostało wymienione w pkt 5.

Nie można ustawić dla synsetu komentarza *Sprawdzony*, jeśli nie wszystkie jednostki, które się w nim znajdują, będą miały taki status. Ponieważ zakładamy, że nowe jednostki wprowadzane są poprawnie, okresowo będziemy automatycznie zmieniać statusy *Nowy* na *Sprawdzony*. Status *Sprawdzony* będzie otrzymywał synset, w którym wszystkie jednostki będą miały status *Sprawdzony*. Nie będziemy zmieniać statusu *Nowy* dla synsetu na status *Sprawdzony*.

Ponieważ nie ma obowiązku wprowadzania kompletu znaczeń dla lematów spoza paczek, nowe jednostki, dla których nie został on wprowadzony, otrzymują etykietę *Znaczenie*. Na podstawie etykiet będzie można wygenerować dodatkowe paczki, z których lematy będą wymagały uzupełnienia kompletu znaczeń.

VI.4. Komentarze

Wstawiamy je wszystkim jednostkom, które dodajemy i które poprawiamy.

Struktura komentarza jednostki czasownikowej jest podobna, jak w przypadku wszystkich innych kategorii gramatycznych:

- 1) ##K: kwalifikator (zgodny z dokumentem [wytocznych kwalifikatorowych](#)).
- 2) ##D: glosa.
- 3) ##P: Przykład użycia. Może być preparowany lub cytowany z dostępnych nam źródeł. W przykładzie użycia powinien się znaleźć czasownik w bezokoliczniku, formie finitywnej/osobowej lub w formie bezosobowej. Nie używamy imiesłowów ani gerundiów. (Wykaz używanych źródeł przykładów znajduje się [tutaj](#).)

Stare glosy poprawiamy, zwracając szczególną uwagę na to, czy nie zostały przepisane ze słownika.

Etykiety, które mogą się pojawić obok etykiet struktur komentarza, są następujące:

- 1) ##DD – jednostka wielowyrazowa, zweryfikowana;
- 2) ##DS - jednostka wielowyrazowa, nie przeszła przez weryfikację, ale została zatwierdzona przez koordynatora (ze względu np. na jej użyteczność w innych narzędziach);
- 3) ##nDD – jednostka, która nie jest jednostką wielowyrazową (została zweryfikowana);
- 4) oznaczenia klas,
- 5) ##IPI – oznaczenie mówiące o tym, że dana jednostka została opisana w słowniku walencyjnym “Walenty”.

Etykiety występujące w komentarzach synsetów to oznaczenia WSD oraz jednostek/synsetów dwuaspektowych (2A).

VI.4. Klasy

Podział na klasy znacząco się zmienił. Stare klasy Vendlera-Laskowskiego zostały zachowane w postaci automatycznych oznaczeń w strukturze komentarza:

- <##VLC: ST> – stany
- <##VLC: CZ> – czynności
- <##VLC: ZD> – zdarzenia
- <##VLC: DZd> – działania dk
- <##VLC: DZn> – działania ndk
- <##VLC: PRd> – procesy dk
- <##VLC: PRn> – procesy ndk
- <##VLC: AK> – akty
- <##VLC: WY> – wypadki
- <##VLC: DYS> – czasowniki dystrybucyjne
- <##VLC: AKU> – czasowniki akumulatywne
- <##VLC: PER> – czasowniki perduratywne
- <##VLC: DEL> – czasowniki delimitatywne

Klas tych nie możemy usuwać, możemy je natomiast modyfikować, ale nie jest to konieczne. Na obecnym etapie opisu czasownika nie pracujemy ze starymi klasami Vendlera-Laskowskiego.

Do zbioru dziedzin czasownika zostały dodane cztery nowe: **caku** (czasowniki akumulatywne), **cdel** (czasowniki delimitatywne), **cdystr** (czasowniki dystrybucyjne) oraz **cper** (czasowniki perduratywne). Będziemy oznaczać tymi dziedzinami klasy pomocnicze. Dziedzina **cst** będzie zarezerwowana dla czasowników stanowych. Każdy czasownik, który nie należy do klasy pomocniczej ani do czasowników stanowych, jest czasownikiem akcji i powinien otrzymać dziedzinę semantyczną ze zbioru pozostałych dziedzin.

Docelowo wszystkie synsety danego drzewa od najwyższego hiperonimu, powinny mieć nowe klasy.

VI.6. Czasowniki wielowyrazowe

W przypadku *połączeń wielowyrazowych* obowiązkowo sprawdzamy lematy z “się” derywowane od lematu, który mamy w paczce oraz jego pary aspektowej. Obowiązuje tu zwykła procedura określania

leksykalności wielowyrzowych połączeń, która znajduje się [tutaj](#). Czasowników dotyczy zwłaszcza jej część B.

W przypadku połączeń z “się” nie wprowadzamy tych, w których “się” można sparafrazować jako:

- 1) samego siebie (*czesać się*);
- 2) wzajemnie (*ściskać się*);

a także tam, gdzie czasownik z “się” stanowi formę bezosobową (np. **sprzątać się [sprząta się przyjemnie] = zostać sprzątniętym*).

Oprócz tego dozwolone jest wprowadzanie innych jednostek wielowyrzowych, które narzucają się podczas pracy, pamiętajmy jednak o wprowadzeniu kompletu ich znaczeń oraz pracy na drzewach obu aspektów – dokonanego i niedokonanego.

Wszystkie czasowniki wielowyrzowe, które wprowadzamy, oznaczamy symbolem ##DD. Jeśli podczas pracy z czasownikami wielowyrzowymi mamy jakieś wątpliwości (lub “grubszą” rzecz), wpisujemy wątpliwości/uwagi do wątku o wielowyrzowcach na Pilotce.